

TÜRKÇE İLK KUR'AN TERCÜMELERİNDEN MEŞHED NÜSHASININ (293 No.) TÜRK DİLİ TARİHİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ*

Yaşar ŞİMŞEK**

Özet

Bu makalede, İran'ın Meşhed kentinde Âstan-i Quds-i Razavi Kütüphanesinde muhafaza edilen 3 tercümeden biri olan 293 numaralı Kur'an tercümesinin Türk dili tarihindeki yeri ve önemi üzerinde durulacaktır. Makale, daha önce Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya ile *TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*'nin 4/4 2015 sayısında "Horezm Türkçesi ile yapılan Kur'an tercümelerinden Meşhed nüshası üzerine ilk bilgiler-I" başlığı ile yayımladığımız yazının devamı olup Meşhed nüshasının tercüme yöntemi, nüshanın kaynakları, nüshanın diğer tercümeler ile ilgisi, metnin eskiciliği ve Türk dili tarihindeki yeri konularını ele almaktadır. Seyyidi'l-Hattât unvanlı Şeyh Yûsuf el-Ebâriyy oğlu Muhammed tarafından Hicrî 10 Şaban 737 / Miladi 14 Mart 1337 Cuma günü tamamlanan nüsha, Sâd suresinden başlayıp Kur'an-ı Kerim'in sonuna kadar olan tercümesidir. Bu tercümeye, daha önceki nüshalarda görülmeyen iki husus dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, nüshanın hem kelime kelime satır arası tercümeyi ihtiva etmesi hem de sure ve ayetlerle ilgili tefsirli hikâyelere yer vermesidir. Satır arası tercümelerde Arapça sözcüklerin birden fazla karşılığının bulunması nüshanın ilgi çekici özelliklerden biridir. Verilen karşılıklar, yer yer lehçe farklarını da göstermektedir. Karşılıklardan biri Doğu Türkçesini diğeri Oğuz Türkçesini işaret etmektedir. Ayrıca nüshada

* Bu makale, Atebetü'l-Hakâyık ve İlk Dönem Türkçe İslami Eserler Sempozyumu'nda (28-30 Haziran 2018) aynı adla sözlü bildiri olarak sunulmuş ve daha sonra gözden geçirilerek genişletilmiştir. Makale, bildiri olarak yayımlanmamıştır.

** Giresun Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ysimsek55@gmail.com ORCID: 0000-0003-4532-8467

çok sayıda *hapax* örneği de karşımıza çıkmaktadır. Karahanlı Türkçesi Kur'an tercümelerinden TİEM 73 nüshasından sadece 3 yıl sonra istinsah edilen bu nüsha, Türk dili tarihi için son derece ehemmiyetlidir.

Anahtar Kelimeler: Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Kur'an tercümesi, Türkçe Kur'an tercümesi, Meşhed nüshası.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF MASSHAD COPY (293 NO) WHICH IS ONE OF THE FIRST TURKISH TRANSLATIONS OF QUR'AN IN TURKISH LANGUAGE HISTORY

Abstract

In this article; it is going to be dwelled on the role and importance of the Qur'an translation, numbered 293 and which is one of the three translations in Turkish language history preserved in Âstan-i Quds-i Razavi library in Masshad city, Iran. The article is continuation of the paper that we already published with Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya with the title "Horezm Türkçesi ile Yapılan Kur'an Tercümelerinden Meşhed Nüshası Üzerine İlk Bilgiler-I" (*TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 4/4 2015) and it is considered in detail the subjects; Masshad copy's translation way, copy's sources, copy's relevance with the other translations, copy's archaism and it's role in Turkish language history. The copy, which is completed on the day Exilic 10 Şaban 737 / 14 March 1337 by the son; Sheikh Yûsuf al-Ebarriy titled Seyyidi'l Hattat, Muhammed, is the through translation of Qur'an-ı Kerim starting from Sad surah. In this translation, there are two subjects attract a great deal of attention which are not seen in the former copies. The first of these; copy involves both word by word interlinear translation and includes tafsir stories about surah and verses. In the interlinear translations, there are more than one equivalent of Arabic words and this is one of the interesting features of the copy. Given equivalents partly show dialect differences. One of the equivalents points East Turkish, and the other points Oghuz Turkish. Besides, in the copy we see a lot of hapax example. This copy that is copied only 3 years after TİEM 73, one of the Karahanid Turkish Qur'an translation is vital for Turkish language history.

Keywords: Karakhanid Turkish, Khwarezm Turkish, Qur'an translation, Qur'an translation into Turkish, Masshad copy.

Giriş

İslami Türk edebiyatının ilk eseri olarak *Kutadgu Bilig* kabul edilmektedir. *Kutadgu Bilig* gibi yüksek sanat ürünü olmamakla birlikte, edebî bir bütünlük içinde daha çok öğretici amaçla yazılan ve genel halka hitap eden *Atebe-*

tü'l-Hakâyık, Divân-ı Hikmet, Nehcü'l-Ferâdis, Kısasü'l-Enbiyâ, Mi'rac-nâme, Mukaddimetü'l-Edeb gibi eserler Türk dili tarihi ve kültürü için oldukça önemlidir. Türklerin İslamiyet algısı, bu eserler yolu ile anlaşılabilir. Bahsi geçen eserlerin temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir.

Kur'an-ı Kerim'i doğrudan kaynak alan ve Türk dili tarihinde bu eserler kadar önemli bir yere sahip olan Kur'an tercümelerinin ilk örnekleri Karahanlı Türkçesi ile yapılmıştır. Literatürde Rylands ve TIEM 73 nüshası adlarıyla bilinen bu eserlerin dışında günümüze ulaşan başka tercümeler de bulunmaktadır. Hekimoğlu ve Özbekistan nüshaları, Anonim Kur'an Tefsiri, Harezmi Türkçesinin önemli eserleri arasındadır.

Kur'an-ı Kerim'in kelime kelime satır arası yöntemle Doğu Türkçesine yapılan ve günümüze ulaşan ilk tercüme bugünkü bilgilerimize göre 8 nüshadır:

1. Rylands Nüshası
2. TIEM 73 Nüshası
3. Özbekistan Nüshası
4. Harezmi / Hekimoğlu Nüshası
5. Anonim Kur'an Tefsiri

İran / Meşhed Âstan-i Quds-i Razavi Kütüphanesinde bulunan Kur'an tercüme-leri:

6. 293 Numara
7. 1007 Numara
8. 2229 Numara

Bu makalede, İran / Meşhed Âstan-i Quds-i Razavi Kütüphanesinde bulunan 293 numaralı Kur'an tercümesinin Türk dili tarihindeki yeri ve önemi üzerinde durulacaktır.

1. Nüshanın Tavsifi

İran'da, Âstan-i Quds-i Razavi Kütüphanesinde 293 numarada kayıtlı olan 361 varaklık eksik (Tercüme kısmı 358 varak tutmuştur.) bir tercüme olan eser, Kur'an'ın Sâd suresinden başlayıp sonuna kadar olan satır arası ve tefsirli tercümesinden oluşmaktadır. Ortalama bir hesaplama, bu tercümenin 3 cilt hâlinde hazırlandığı anlaşılmaktadır. Diğer iki cildine şu ana dek ulaşılamamıştır.

Nüsha, nohut renginde süslü ahar kâğıda nesih ve nestalik hatlıdır. Eserin iki açılış sayfasında karşılıklı şekilde tezhipli ve murassa iki minyatür bulunmakta, sure isimleri lacivert renkte sarı zemin üzerine ve tercümede kırmızıy-

la, yapraklar sarı renkte yazıyla ve iple cetvelli, ayet araları murassa yıldızlı, haşiye işaretleri turuncudur. Eserin tefsirli bölümleri 12 veya 13, satır arası tercüme bölümleri 14 (7 orijinal metin + 7 tercüme) satırdır. Zaman zaman satır arası tercüme bölümlerinde satır usulünden vazgeçildiği, satırların alt alta toplandığı da görülmektedir. Metinde siyah, başlıklarda çoğunlukla kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Metin aralarında hat sanatıyla yapılmış süslemeli başlıklar da yer almaktadır. Cetvel ölçüsü 9x18, yaprak ölçüsü 15x25'dir. Cildin dış yüzünde gül yağlı ve kırmızı zemin üzerine sarı üzüm salkımı deseni bulunmaktadır. Kapağın içi timaştır. Sayfaların sağ ve sol kenarlarında yer yer yeşil, lacivert ve sarı mürekkep ile çizilmiş desenler bulunmaktadır (Şimşek – Sertkaya, 2015).

2. Tercüme Yöntemi

2.1. Meşhed nüshasında, *mukataât-ı süver* adı verilen “elif, lâm, mim, yâ, sin, nûn, hâ” harflerinin açıklamalarına hem tefsir bölümlerinde hem de satır arası tercüme bölümlerinde yer verilmiştir:

... bu nûn süresi Mekkelig turur bu nûnka tefsirler kılmış tururlar amarı ayurlar bu nûn ol balık turur kim Yûnus yalavaç aning karnında erdi amarı ayurlar nûn divât ¹ bolur kalem kendü kalem turur Tangrı ‘azze ve celle bu nûn kalemni ant mengizlig yağ kıldı bu ol vaştta erdi kim Mekkeliglerning elgi uzun erdi yalavaç işleri üze Cebrîl kelür erdi kökdin bir süre azu bir âyet keltürdi yalavaç ‘aleyhi’s -selâm anı kişiler üze okır erdi tanguçılar ayur erdiler bu Muşammed tilbe turur bu sürelerini özindin ayur Tangrı ‘azze ve celle bu süreni idtı ... [267a/5-267b/3].

sâd va‘delerni çın kılğan idı haşkı ² [Sâd 1b/1]

hâ-mim hâ ģalimdin turur mîm mülkdin turur tüzün ³ erklig idı atı birle [Mü‘min 33b/8].

keçürgen uğan erklig idı haşkı [Fussilet 56a/2]

tüzün erklig idı haşkı ⁴ [Zuhuf 82a/5]

keçürgen uluğ erklig haşkı kim [Şûrâ 67b/9]

tüzün erklig idı haşkı kim [Câsiye 98a/6]

tüzün erklig Tangrı haşkı kim [Ahkâf 104b/2]

tüzün uluğ irklig idı haşkı [Duhân 93a/7]

kâf ant içer men ögmekke sezâ ⁵ Ķur‘ân birle okığu uluğ idı yarlığı [Kâf 146a/10]

¹ divît

² Tengriligim hařkıňa and (?) atarur men kim va‘delerimni râst tigürür men

³ yitiz uluğ

⁴ ant içer men

⁵ bu ant turur kaf tağı tapa ağun tigreki kaf tağı haşkı

nûn kalem birle kâsem yağ kılur men ⁶ tağı ol nirse birle kim bitir-
yürler ⁷ [Kalem 263b/8]

2.2. Meşhed nüshasında daha önce hiçbir nüshada görülmeyen bir özellik ise her surenin başında bulunan besmele tercümelerinin neredeyse tamamının birbirinden farklı olmasıdır. *başladım Tangrı atı birle üküş rahmetlig rahmeti lâzım* her besmelede bulunmaktadır. Fakat bunun yanında *başladım ol idı atı birle kim Muhammedni yalavaçlıkka ıdı bağırsak kim Muştafanı ümmeti üze bağırsak kıldı soyurkağan kim yazukluğlarkâ tamudın kutarğan boldı* [Müddessir 288b/5] gibi tefsirli bir tercüme de yer almaktadır. Nüshadaki besmele tercümeleleri sırasıyla şöyledir:

1. başladım ol idı atı birle kim örtülmiş nimeni açuk bilür bağırsak mihrībān kim kıllarındın irük⁸ eksük tã‘atların kabûl kıılır kabûl kıılğan kim yazukluğlar yazukın örter [Sâd 1b/1]

2. başladım Tangrı atı birle uluğ yarlıkağan kamuğ yarlıkağan [Zümer 15b/8]

3. başladım ol idı atı birle kim ⁹ bağırsak mihrībān turur ¹⁰ soyurkağan turur [Mü’min 33b/7]

4. başladım Tangrı atı birle ¹¹ üküş rahmetlig ¹² rahmeti lâzım ¹³ [Fussilet 56a/1]

5. başladım Tangrı atı birle ¹⁴ üküş rahmetlig ¹⁵ rahmeti lâzım ¹⁶ [Şûrâ 67b/8]

6. ol idı atı birle kim ¹⁷ bağırsak turur ¹⁸ soyurkağan turur¹⁹ [Zuhruf 82a/4]

⁶ bu sürening haqqı ant içer men
Tangrı divītning haqqı tağı kalemning
veķīl ol balıķning haqqı kim yiti kat yir aning uçası üze turur

⁷ bitirler

⁸ artuk

⁹ Tangrıning atı birle başlayur men

¹⁰ üküş rahmetlig

¹¹ ol idı atı birle kim

¹² bağırsak turur

¹³ soyurkağan turur

¹⁴ başladım ol idı atı birle kim kim erse aning bereketining san saķış tükengüsin bilmes

¹⁵ bağırsak mihrībān kim kim erse aning ni‘metini sayumas

¹⁶ soyurkağan Tangrı kim hıç yazukluğ aning rahmetindin ülüşsiz bolmas

¹⁷ başladım Tangrı atı birle

¹⁸ üküş rahmetlig

¹⁹ rahmeti lâzım

7. başladım ol idi atı birle kim ²⁰ bağırsak turur ²¹ soyurkağan turur²²
[Duhân 93a/6]

8. başladım ol idi atı birle kim açığ birür ²³ bağırsak kim açığ üküş
birür²⁴ soyurkağan kim küç yetmişde azrak fermânlar ²⁵ [Câsiye 98a/5]

9. ol idi atı birle kim ²⁶ bağırsak turur ²⁷ soyurkağan turur²⁸ [Ahkâf
104b/1]

10. başladım ol idi atı birle kim ²⁹ bağırsak turur ³⁰ soyurkağan turur³¹
[Muhammed 114a/1]

11. başladım ol idi atı birle kim ³² bağırsak turur ³³ soyurkağan turur³⁴
[Feth 125b/3]

12. başladım ol idi atı birle kim hâcet revâ kıılır ³⁵ bağırsak kim tevbe
pezîrler ³⁶ soyurkağan kim yarlıkâr ³⁷ [Hucurât 139a/1]

13. başladım ol idi atı birle kim yol körküzür ³⁸ bağırsak kim barçanı
asrağan turur ³⁹ soyurkağan kim ‘öznî pezîrleyür ⁴⁰ [Kâf 146a/10]

14. başladım ol idi atı birle kim yokdın bar kıılır ⁴¹ bağırsak kim ni‘meti
birle egtüler ⁴² soyurkağan rahmeti birle yarlıkâr ⁴³ [Zâriyât 153a/8]

²⁰ başladım Tangrı atı birle

²¹ üküş rahmetlig

²² rahmeti lâzım

²³ başladımız Tangrı atı birle

²⁴ üküş rahmetlig

²⁵ rahmeti lâzım

²⁶ başladım Tangrı atı birle

²⁷ üküş rahmetlig

²⁸ rahmeti lâzım

²⁹ başladım Tangrı atı birle

³⁰ üküş rahmetlig

³¹ rahmeti lâzım

³² başladım Tangrı atı birle

³³ üküş rahmetlig

³⁴ rahmeti lâzım

³⁵ başladım Tangrı atı birle

³⁶ üküş rahmetlig

³⁷ rahmeti lâzım

³⁸ başladım Tangrı atı birle

³⁹ üküş rahmetlig

⁴⁰ rahmeti lâzım

⁴¹ başladım Tangrıning atı birle

⁴² üküş rahmetlig

⁴³ rahmeti lâzım

15. başladım ol idi atı birle kim uçmakça okıdı ⁴⁴ bağırsak kim uçmak yolını körgüzür ⁴⁵ soyurkağan kim uçmak açınur ⁴⁶ [Tûr 158a/7]

16. başladım ol idi atı birle kim kâfirlerni öz ‘adlı birle kınadı bağırsak kim saknuqlarnı öz fazlı birle tapuğka tevfiğ birür soyurkağan kim ‘âşî-larğa öz rahmeti birle tevbe birür [Necm 162b/4]

17. başladım ol idi atı birle ⁴⁷ kim neng yokdın törütür bağırsak kim sansız sakışsız ni‘met açınur birür ⁴⁸ soyurkağan kim üküş yazuğını yarlıkar ⁴⁹ [Kamer 170b/1]

18. başladım ol idi atı birle kim andın adın idi yok ⁵⁰ rûzî birgen kim anıng ni‘metinge san sakış yok ⁵¹ soyurkağan kim anıng rahmetinge tükengü yok ⁵² [Rahmân 176b/1]

19. başladım ol idi <atı > birle kim dünyâda îmân birle tutar ⁵³ bağırsak kim dünyâdın îmân birle çıkarur ⁵⁴ soyurkağan kim talkınka şevâb cevâb birtürür ⁵⁵ [Vâkı’a 183b/1]

20. başladım ol idi atı birle kim hediye ⁵⁶ birür minnetsiz ⁵⁷ bağırsak kim rûzî birür tapuğsız ⁵⁸ soyurkağan kim yarlıkar şefâ‘atsız ⁵⁹ [Hadîd 190a/10]

21. başladım ol idi atı birle kim andın adın törütgen idi yok ⁶⁰ bağırsak kim dostka düşmenka rûzî birür ⁶¹ soyurkağan kim mü‘minlerni yarlıkar ⁶² [Mücadele 198a/9]

⁴⁴ başladım Tangrıning atı birle

⁴⁵ üküş rahmetlig

⁴⁶ rahmeti lâzım

⁴⁷ başladım Tangrı atı birle

⁴⁸ üküş rahmetlig

⁴⁹ rahmeti lâzım

⁵⁰ başladım Tangrı atı birle

⁵¹ üküş rahmetlig

⁵² rahmeti lâzım

⁵³ başladım Tangrı atı birle

⁵⁴ üküş rahmetlig

⁵⁵ rahmeti lâzım

⁵⁶ bahşış

⁵⁷ başladım Tangrı atı birle

⁵⁸ üküş rahmetlig

⁵⁹ rahmeti lâzım

⁶⁰ başladım Tangrı atı birle

⁶¹ üküş rahmetlig

⁶² rahmeti lâzım

22. başladım ol idi atı birle kim örtüglükni açukluğni bilür ⁶³ bağırsak kim tã'atka tevfiķ birür ⁶⁴ soyurķağan kim az tã'at pezîrler ⁶⁵ [Haşr 205a/9]

23. başladım ol idi atı birle kim yazuknı bilür erken ĩmān 'atā kıldı ⁶⁶ bağırsak kim yazuk kıldırda öz ĩmān almadı ⁶⁷ soyurķağan kim bir 'özr birle ķamuğ yazuknı yarlıķar ⁶⁸ [Mümtehine 215a/3]

24. başladım ol idi atı birle kim törütmesdin aşnu ĩmān ķazā kıldı ⁶⁹ bağırsak kim törütmişdin kiçin ĩmān 'atā kıldı ⁷⁰ soyurķağan kim tirig erken ĩmān üze küdezür ⁷¹ [Saff 228a/8]

25. başladım ol idi atı birle kim törütmesdin aşnu ĩmān ķazā kıldı ⁷² bağırsak kim törütmişdin kiçin ĩmān 'atā kıldı ⁷³ soyurķağan kim tirig erken ĩmān üze küdezür ⁷⁴ [Cum'a 234a/12]

26. başladım ol idi atı birle kim ķamuğ ajunlıqlarını törütgen turur ⁷⁵ bağırsak kim ķamuğ cānlıqlarķa rüzī birgen turur ⁷⁶ soyurķağan kim ķamuğ mü'minlerni yarlıķağan turur ⁷⁷ [Münafikûn 236b/10]

27. başladım ol idi atı birle kim örtüglükni örtügsizni bilür ⁷⁸ bağırsak kim tã'atka tevfiķ birür maşıyyetdin yığar ⁷⁹ soyurķağan kim az üküş tã'atnı pezîrler üküş yanut birür ⁸⁰ [Tegābün 242a/2]

28. başladım ol idi atı birle kim ķullarının yazuknı körüp örter ⁸¹ bağırsak kim yazukluğlar 'özr ķolsalar 'özrlerini pezîrler ⁸² soyurķağan kim

⁶³ başladım Tangrı atı birle

⁶⁴ üküş rahmetlig

⁶⁵ üküş yanut birür rahmeti lâzım

⁶⁶ başladım Tangrı atı birle

⁶⁷ üküş rahmetlig

⁶⁸ rahmeti lâzım

⁶⁹ başladım Tangrı atı birle

⁷⁰ üküş rahmetlig

⁷¹ rahmeti lâzım

⁷² başladım Tangrı atı birle

⁷³ üküş rahmetlig

⁷⁴ rahmeti lâzım

⁷⁵ başladım Tangrı atı birle

⁷⁶ üküş rahmetlig

⁷⁷ rahmeti lâzım

⁷⁸ başladım Tangrı atı birle

⁷⁹ üküş rahmetlig

⁸⁰ rahmeti lâzım

⁸¹ başladım Tangrı atı birle

⁸² üküş rahmetlig

tevbe pezirlemişte kesb yazuklar için tã‘at tilenür ⁸³ [Talak 246b/3]

29. başladım ol idi atı birle kim kullarını uçmakka okır ⁸⁴ bağırsak kim uçmak yolını bilgürtti ⁸⁵ soyurkağan kim mü‘minlarğa uçmak ‘atā kıldı ⁸⁶ [Müteharrim 250b/4]

30. başladım ol idi atı birle kim köni yol açındı ⁸⁷ bağırsak kim köni yol üze küdezdi ⁸⁸ soyurkağan kim dünyādın köni yol üze çıkardı ⁸⁹ [Mülk 258b/1]

31. başladım ol idi atı birle kim ⁹⁰ bağırsak kim tapuğdın burun ni‘met birür ⁹¹ soyurkağan kim minnet çoğmadın yarlıkar ⁹² [Kalem 263b/7]

32. başladım ol idi atı birle kim köngülñi ĩmān birle tırgüzdi ⁹³ bağırsak kim tenni cān birle tırgüzdi ⁹⁴ soyurkağan kim ni‘met birle asradı [Hâkka 269a/2]

33. başladım ol idi atı birle kim sebebsiz okıdı ⁹⁵ bağırsak kim nā-sipās-lık için birözini yığmadı ⁹⁶ soyurkağan kim yazuk için ıpauğdın sürmedi ⁹⁷ [Me‘âric 273a/6]

34. başladım ol idi atı birle kim anıñ yarlığdın uluğ yarlıg yok ⁹⁸ bağırsak kim kim erse anıñ rüzīsindin ülüşsüz yok ⁹⁹ soyurkağan kim hıç yazukluğ anıñ rahmetindin umınçsız yok ¹⁰⁰ [Nûh 276b/1]

35. başladım ol idi atı birle kim mü‘minler köngüllerini ĩmān birle yaruttı ¹⁰¹ bağırsak kim tillerini öz yağ birle sözletti ¹⁰² soyurkağan kim

⁸³ rahmeti lâzım

⁸⁴ başladım Tangrı atı birle

⁸⁵ üküş rahmetlig

⁸⁶ rahmeti lâzım

⁸⁷ başladım Tangrı atı birle

⁸⁸ üküş rahmetlig

⁸⁹ rahmeti lâzım

⁹⁰ başladım Tangrı atı birle

⁹¹ üküş rahmetlig

⁹² rahmeti lâzım

⁹³ başladım Tangrı atı birle

⁹⁴ üküş rahmetlig

⁹⁵ başladım Tangrı atı birle

⁹⁶ üküş rahmetlig

⁹⁷ rahmeti lâzım

⁹⁸ başladım Tangrı atı birle

⁹⁹ üküş rahmetlig

¹⁰⁰ rahmeti lâzım

¹⁰¹ başladım Tangrı atı birle

¹⁰² üküş rahmetlig

tenlerini öz tapuğı birle bezetti ¹⁰³ [Cinn 279b/1]

36. başladım ol idi atı birle kim anıñ uluğluķına nihāyet yok ¹⁰⁴ bağırsak kim anıñ ni'metlerinin şükriñ ötemekke tākāt yok ¹⁰⁵ soyurķağan kim anıñ raḥmetindin kim erse umançsız yok ¹⁰⁶ [Müzzemmil 285a/6]

37. başladım ol idi atı birle kim Muḥammedni yalavaçlıkķa ıdı ¹⁰⁷ bağırsak kim Muştafānı ümmeti üze bağırsak kıldı ¹⁰⁸ soyurķağan kim yazuķluğlarķa tamudın kıtarģan boldı ¹⁰⁹ [Müddessir 288b/5]

38. başladım ol idi atı birle kim kāmıñ ḥalk kıyāmet kün kıķırur ¹¹⁰ bağırsak kim mü'minlarķa bitig ong kolça birür ¹¹¹ soyurķağan kim cevāblardın āsān selāmet keçrür ¹¹² [Kıyāme 293a/6]

39. başladım ol idi atı birle kim Ādemni topraqđın yarattı ¹¹³ bağırsak kim angar köz kulaķ birdi ¹¹⁴ soyurķağan kim şükr kılģannı kılmaģannı bilgürtti ¹¹⁵ [İnsān 295b/8]

40. başladım ol idi atı birle kim firiştelerni törüttü ¹¹⁶ ¹¹⁷ bağırsak kim anlardın yalavaçķa yalavaç ¹¹⁸ kıldı ¹¹⁹ soyurķağan kim ḥaķķnı bātıldın adırdı ¹²⁰ ¹²¹ [Mürselāt 300a/1]

41. başladım ol idi <atı > birle kim köklerni üstün gerdi ¹²² bağırsak kim yirni altın yağdı ¹²³ soyurķağan kim yazuķ üçün ni'metlerindin yıģmadı

¹⁰³ raḥmeti lāzım

¹⁰⁴ başladım Tangrı atı birle

¹⁰⁵ üküş raḥmetlig

¹⁰⁶ raḥmeti lāzım

¹⁰⁷ başladım Tangrı atı birle

¹⁰⁸ üküş raḥmetlig

¹⁰⁹ raḥmeti lāzım

¹¹⁰ başladım Tangrı atı birle

¹¹¹ üküş raḥmetlig

¹¹² raḥmeti lāzım

¹¹³ başladım Tangrı atı birle

¹¹⁴ üküş raḥmetlig

¹¹⁵ raḥmeti lāzım

¹¹⁶ yarattı

¹¹⁷ başladım Tangrı atı birle

¹¹⁸ Cebrıl

¹¹⁹ üküş raḥmetlig

¹²⁰ ayırdı

¹²¹ raḥmeti lāzım

¹²² başladım Tangrı atı birle

¹²³ üküş raḥmetlig

¹²⁴ [Nebe' 303a/5]

42. başladım ol idi atı birle kim cānnı qadr birle aldurur ¹²⁵ bağırsak kim cānnı aldurur imānnı aldurmas¹²⁶ soyurkağan kim gür içinde şevāb cevābnı āsān kıılır ¹²⁷ [Nāzi'āt 305b/2]

43. başladım ol idi atı birle kim boyıgalarqa qahr kıılır ¹²⁸ bağırsak kim za'iflerni ağırılayur ¹²⁹¹³⁰ soyurkağan kim öz rahmetinge tigürür ¹³¹¹³² [Abese 308b/2]

44. başladım ol idi atı birle kim halknı tirgüzür ¹³³ bağırsak kim mü'minler üze rahmet kıılır ¹³⁴ soyurkağan kim şirātdın selāmet keçrür ¹³⁵ [Kuvvirat 311a/6]

45. başladım ol idi atı birle kim kıullarının öngin kıdın bilür ¹³⁶ bağırsak kim kıullarının perdesin yırtmas ¹³⁷ soyurkağan kim 'ayblarını örter ¹³⁸ [İnfitar 312b/6]

46. başladım ol idi atı birle kim isizlerni siccinde yaşıur¹³⁹ bağırsak kim edgüleri 'iliyyinke aşurur ¹⁴⁰ soyurkağan kim anlarqa rahīknı içrür ¹⁴¹ [Mütaffifin 314b/4]

47. başladım ol idi atı birle kim köklerni bezetür¹⁴² ¹⁴³ bağırsak kim kıullarının bitiglerini ong kıollarına birür ¹⁴⁴ soyurkağan kim sakışnı

¹²⁴ rahmeti lâzım

¹²⁵ başladım Tangrı atı birle

¹²⁶ üküş rahmetlig

¹²⁷ rahmeti lâzım

¹²⁸ başladım Tangrı atı birle

¹²⁹ ağırılar

¹³⁰ üküş rahmetlig

¹³¹ yağıutur

¹³² rahmeti lâzım

¹³³ başladım Tangrı atı birle

¹³⁴ üküş rahmetlig

¹³⁵ rahmeti lâzım

¹³⁶ başladım Tangrı atı birle

¹³⁷ üküş rahmetlig

¹³⁸ rahmeti lâzım

¹³⁹ başladım Tangrı atı birle

¹⁴⁰ üküş rahmetlig

¹⁴¹ rahmeti lâzım

¹⁴² bezer

¹⁴³ başladım Tangrı atı birle

¹⁴⁴ üküş rahmetlig

mü'minler üze āsān kılar ¹⁴⁵ [İnşikāk 317a/9]

48. başladım ol idi atı birle kim kıllarını yarlıkar ¹⁴⁶ bağırsak kim dostla-
rının için alur ¹⁴⁷ soyurkağan kim dostlarını ağırlar ¹⁴⁸ [Burûc 319a/3]

49. başladım ol idi atı birle kim yanglûknı nuţfedın yarattı ¹⁴⁹ bağırsak
kim anıng üze küdeşçi boldı ¹⁵⁰ soyurkağan kim anı boşlağ qodmadı ¹⁵¹
[Târık 322a/1]

50. başladım ol idi atı birle kim andın adın uluğrak idi yok ¹⁵² bağırsak
kim yaratışını yitiz tüz yarattı ¹⁵³ soyurkağan kim tengledi köndürdi ¹⁵⁴
[A'lâ 323a/3]

51. başladım ol idi atı birle kim uçmak taķı tamuğnı törüttü ¹⁵⁵ bağırsak
kim uçmak va'de kıldı tã'at kılğanlarķa ¹⁵⁶ soyurkağan kim tamuğ birle
qorquttı yazuk kılğanlarģa ¹⁵⁷ [Gâşiye 324b/3]

52. başladım ol idi atı birle kim kâfirler cānın qatıqlıķ birle alur ¹⁵⁸
bağırsak kim mü'minler cānın āsānlıķ birle alur ¹⁵⁹ soyurkağan kim an-
lardın hoşnüd bolur ¹⁶⁰ [Fecr 326b/1]

53. başladım ol idi atı birle kim ¹⁶¹ rūzı birgen turur ¹⁶² yarlıkağan tu-
rur ¹⁶³ [Beled 328b/5]

54. başladım ol idi atı birle kim mü'minlarķa īmān birdi ¹⁶⁴ bağırsak
kim anlarning üze rahmet kıldı ¹⁶⁵ soyurkağan kim bir ekindi bağırsak

¹⁴⁵ rahmeti lâzım

¹⁴⁶ başladım Tangrı atı birle

¹⁴⁷ üküş rahmetlig

¹⁴⁸ rahmeti lâzım

¹⁴⁹ başladım Tangrı atı birle

¹⁵⁰ üküş rahmetlig

¹⁵¹ rahmeti lâzım

¹⁵² başladım Tangrı atı birle

¹⁵³ üküş rahmetlig

¹⁵⁴ rahmeti lâzım

¹⁵⁵ başladım Tangrı atı birle

¹⁵⁶ üküş rahmetlig

¹⁵⁷ rahmeti lâzım

¹⁵⁸ başladım Tangrı atı birle

¹⁵⁹ üküş rahmetlig

¹⁶⁰ rahmeti lâzım

¹⁶¹ başladım Tangrı atı birle kim

¹⁶² üküş rahmetlig

¹⁶³ rahmeti lâzım

¹⁶⁴ başladım Tangrı atı birle

¹⁶⁵ üküş rahmetlig

kıldı ¹⁶⁶ [Şems 330a/8]

55. başladım ol idi atı birle kim erkekni tişini törütti ¹⁶⁷ bağırsak kim köni yolını anlar üze āsān kıldı ¹⁶⁸ soyurkağan kim anlarning hoşnūdluqını kıldı ¹⁶⁹ [Leyl 331a/3]

56. başladım ol idi atı birle kim erkekni tişini törütti ¹⁷⁰ bağırsak kim köni yolını anlar üze āsān kıldı ¹⁷¹ soyurkağan kim anlarning hoşnūdluqını kıldı ¹⁷² [Duhâ 332b/2]

57. başladım ol idi atı birle kim Muhammed könglini açtı ¹⁷³ bağırsak kim aning uçasın könütti terslikdin kıdın ¹⁷⁴ soyurkağan kim küçeylikdin song āsānlıqқа tegürdi ¹⁷⁵ [İnşirâh 333b/5]

58. başladım ol idi atı birle kim Tūr tağında Mūsā birle münācāt kıldı ¹⁷⁶ bağırsak kim Mekkeni imin kıldı ¹⁷⁷ soyurkağan kim yangluqlarnı köni tüz törütti ¹⁷⁸ [Tîn 334a/8]

59. başladım ol idi atı birle kim yangluqını uduşmış қандın törütti ¹⁷⁹ bağırsak kim bilmesni öğretti ¹⁸⁰ soyurkağan kim secde fermānladı secde içinde özingе yağuttı ¹⁸¹ [Alak 335a/6]

60. başladım ol idi atı birle kim қадр түnin törütti ¹⁸² bağırsak kim bir kiçeке ming ay fazlın açındı ¹⁸³ soyurkağan kim Қур’ānnı қадр түninde indürdi ¹⁸⁴ [Kadr 336b/1]

61. başladım ol idi atı birle kim Muhammedni yalavaçlıqқа ıdıtı ¹⁸⁵

¹⁶⁶ rahmeti lâzım

¹⁶⁷ başladım Tangrı atı birle

¹⁶⁸ üküş rahmetlig

¹⁶⁹ rahmeti lâzım

¹⁷⁰ başladım Tangrı atı birle

¹⁷¹ üküş rahmetlig

¹⁷² rahmeti lâzım

¹⁷³ başladım Tangrı atı birle

¹⁷⁴ üküş rahmetlig

¹⁷⁵ rahmeti lâzım

¹⁷⁶ başladım Tangrı atı birle

¹⁷⁷ üküş rahmetlig

¹⁷⁸ rahmeti lâzım

¹⁷⁹ başladım Tangrı atı birle

¹⁸⁰ üküş rahmetlig

¹⁸¹ rahmeti lâzım

¹⁸² başladım Tangrı atı birle

¹⁸³ üküş rahmetlig

¹⁸⁴ rahmeti lâzım

¹⁸⁵ başladım Tangrı atı birle

bağırsak kim arıg ağırlıg yarlıgını Muḥammedka ıdtı ¹⁸⁶ soyurkağan kim mü'minlarğa uçmağ va' desini kıldı ¹⁸⁷ [Beyyine 336b/10]

62. başladım ol idi atı birle kim kamuğ ḥalknı kıyāmet kün gürdin kopğarur ¹⁸⁸ bağırsak kim ölüglerni tiriglikke keltürür ¹⁸⁹ soyurkağan kim kün kırı ağırınça edgölüki zāyi' kılmaz ¹⁹⁰ [Zilzâl 339a/1]

63. başladım ol idi atı birle kim kāfirlarğa qahr kıılır ¹⁹¹ bağırsak kim mü'minlarğa nuşret açınur ¹⁹² soyurkağan kim kāfirlarning māl tawarlarını müsülmānlarğa gānīmet kıılır [Ādiyāt 339b/12]

64. başladım ol idi atı birle kim kıyāmetni adaqın kıılır ¹⁹³ bağırsak kim mü'minlarğa bitig ong eliglerinde birür ¹⁹⁴ soyurkağan kim mü'minlarğa saqış āsān kıılır ¹⁹⁵ [Kāri'a 341a/1]

65. başladım ol idi atı birle kim uluğ künde tamuğnı bilgürtür ¹⁹⁶ bağırsak kim kıllarına ni'met birür ¹⁹⁷ soyurkağan kim ni'metler saqışını mü'minlarğa āsānraq kıılır ¹⁹⁸ [Tekāsür 342a/1]

66. başladım ol idi atı birle kim mü'minlarğa īmān birip körklüg kıldı kerāmet kıldı ¹⁹⁹ bağırsak kim t̃ā'at kıılmağğa tevfiğ birür ²⁰⁰ soyurkağan kim edgölük kıılmağ tevfiğ kıılır ²⁰¹ [Asr 343a/1]

67. başladım ol idi atı birle kim bu cihānda mengölük tiriglik birmes ²⁰² bağırsak kim mü'minlarğa cān tartmağnı āsān kıılır ²⁰³ soyurkağan kim kāfirlarğa cān tartmağ küçey kıılır ²⁰⁴ [Hümeze 343b/7]

¹⁸⁶ üküş rahmetlig

¹⁸⁷ rahmeti lāzım

¹⁸⁸ başladım Tangrı atı birle kim

¹⁸⁹ üküş rahmetlig

¹⁹⁰ rahmeti lāzım

¹⁹¹ başladım Tangrı atı birle

¹⁹² üküş rahmetlig

¹⁹³ başladım Tangrı atı birle

¹⁹⁴ üküş rahmetlig

¹⁹⁵ rahmeti lāzım

¹⁹⁶ başladım Tangrı atı birle

¹⁹⁷ üküş rahmetlig

¹⁹⁸ rahmeti lāzım

¹⁹⁹ başladım Tangrı atı birle

²⁰⁰ üküş rahmetlig

²⁰¹ rahmeti lāzım

²⁰² başladım Tangrı atı birle

²⁰³ üküş rahmetlig

²⁰⁴ rahmeti lāzım

68. başladım ol idi atı birle kim Ka‘beni ‘azîz kıldı ²⁰⁵ soyurkağan kim yazukluğlarını öz rahmeti birle umançlıg tutar ²⁰⁶ soyurkağan kim aning düşmenlerini helâk kıldı ²⁰⁷ [Fîl 344b/6]

69. başladım ol idi atı birle kim Kureyşning könglini edgölük birle ısıttı ²⁰⁸ bağırsak kim anlarğa açlıqda aş birdürdi ²⁰⁹ soyurkağan kim anlarını qorğunçdın imin kıldı ²¹⁰ [Kureyş 347b/12]

70. başladım ol idi atı birle kim munâfıqlarını kâfirlerdın adırdı ²¹¹ bağırsak kim kâfirlerini müsülmanlardın adırdı ²¹² soyurkağan kim mü‘minlerini imânsızlardın ödürdi ²¹³ [Mâ‘ûn 348b/11]

71. başladım ol idi atı birle kim Muhammedka telim nime açındı ²¹⁴ bağırsak kim namâz kurbân kılmak fermânladı ²¹⁵ soyurkağan kim aning düşmenni helâk kıldı ²¹⁶ [Kevser 350a/1]

72. başladım ol idi atı birle kim yalavaçka naşr açındı ²¹⁷ bağırsak kim Mekkeni angar açta birdi ²¹⁸ soyurkağan kim ümmetining şefî‘ kıldı ²¹⁹ [Nasr 351b/6]

73. başladım ol idi atı birle kim yalavaçnı ağırladı ²²⁰ bağırsak kim aning könglin küdezdi ²²¹ soyurkağan kim aning düşmenin helâk ²²² kıldı ²²³ [Tebbet 352b/7]

74. başladım ol idi atı birle kim andın adın uluğ idi yok ²²⁴ bağırsak

²⁰⁵ başladım Tangrı atı birle

²⁰⁶ üküş rahmetlig

²⁰⁷ rahmeti lâzım

²⁰⁸ başladım Tangrı atı birle

²⁰⁹ üküş rahmetlig

²¹⁰ rahmeti lâzım

²¹¹ başladım Tangrı atı birle

²¹² üküş rahmetlig

²¹³ rahmeti lâzım

²¹⁴ başladım Tangrı atı birle

²¹⁵ üküş rahmetlig

²¹⁶ rahmeti lâzım

²¹⁷ başladım ol idi atı birle

²¹⁸ üküş rahmetlig

²¹⁹ rahmeti lâzım

²²⁰ başladım Tangrı atı birle

²²¹ üküş rahmetlig

²²² yok

²²³ rahmeti lâzım

²²⁴ başladım Tangrı atı birle

kim angar oğul kız hîç kişi yok²²⁵ soyurkağan kim angar teng tuş ortak yok²²⁶ [İhlâs 345b/10]

75. başladım ol idi atı birle kim andın adın uğan yok²²⁷ bağırsak kim andın adın igtülezen yok²²⁸ soyurkağan kim andın adın yarlıkağan yok²²⁹ [Felak 355b/9]

76. başladım ol idi atı birle kim tang atarnı yaruttı²³⁰ halklar isizlikini Muhammeddin yıratı²³¹²³² yılwinçiler yılwinçisini yokattı²³³²³⁴ [Nâs 356a/9]

2.3. Meşhed nüshası, hem satır arası kelime kelime tercümeyle hem de ilgili surelerin tefsirlerini içermektedir. Kur'an'ın Doğu Türkçesine yapılan tercüme-leri arasında bu yöntemle daha önce tesadüf edilmemiştir. Tefsir bölümleri ilgili surenin nüzu ve o sureyi okumakla elde edilecek kazançlar hakkında bilgi vermektedir. Metnin bu bölümlerinde bir hadis aktarılmakta ve o hadis Türkçeye tercüme edilmektedir:

haberde kelmiş turur kim *men kara'e sûretu'l-hümeze u'tiye mine'l-ec-ri 'aşera hasenâtin bi'adedi men estehzi'u bimuhammedin ve şahbi-him* yalavaç şallallâhu 'aleyhi ve sellem yarlıkamış turur kim kim erse el-hümeze süresini okısa birilgey anga muyandın on edgölük ol kişiler sanınça kim Muhammed peygamberka füsüs ilikler erdiler [Hümeze = 343b/2-4]. (= "Kim Hümeze suresini okursa Peygamber Efendimiz ve ashabıyla alay edilenlerin sayısının on katı sevap verilir.").

Metnin bu bölümlerinde verilen bilgilerden bir diğeri de ilgili surenin ayet-leri hakkında İslam dünyasındaki farklılıklardır. Surelerin nüzu anlatıldıktan sonra, Mekke, Medine, Basra, Kûfe, Hicaz ve Şam ekolleri arasındaki farklı-lıklar detaylı olarak anlatılmaktadır:

el-vâkı'a süresi Mekkelig turur toksan altı âyet turur Kûfelîglarda toksan sekiz âyet Başralîglarda toksan yiti âyet turur Hicâzliglerde Şâmlîglarda söz on dört âyetde turur *fe aşhâbu'l-meymeneti e aşhâ-bu'l-meş'emeti* [56/8;9] Kûfelîglar âyet tutmaslar mundağuk yime ve *aşhâbu's-şimâli* [56/41] önginler âyet tutarlar *'alâ sururin mevdûnetin*

²²⁵ üküş rahmetlig

²²⁶ rahmeti lâzım

²²⁷ başladım Tangrı atı birle

²²⁸ üküş rahmetlig

²²⁹ rahmeti lâzım

²³⁰ başladım Tangrı atı birle

²³¹ yırak tuttı

²³² üküş rahmetlig

²³³ [...] yok itti

²³⁴ rahmeti lâzım

[56/15] Şamlıklar âyet tutmaslar *fî semûmin ve hamîm* [56/42] Mekke-
ligler âyet tutmaslar *innâ enşe'nâ hunne inşââ* [56/35] Başralıklar âyet
tutmaslar *ve kânū yekûlūne* [56/47] âyet turur Mekkeliglerde *ferevhun*
ve reyhānun [56/89] âyet turur Şamlıklarda *ve hūrun īnun* [56/22] âyet
turur Kūfelıklarda Medenīyyu'l-Evvelde *le mecmū'ūne* [56/50] âyet
turur Şamlıklarda Medenīyyu'l-Āhīr birle âyet tutmaslar *lağven ve lā*
te'sīmā [56/25] Mekkeligler Medenīyyu'l-Evvel âyet tutmaslar [Vâkı'a
= 182b/2-10].

Tefsir bölümleri sureler ile ilgili verilen bilgilerden ibaret değildir. Bu bö-
lümelerde Davut peygamberin atları, Hz. İsa'nın mucizeleri, Mekke'nin fethi,
Hz. Muhammet'in eşleri hakkında bilgi gibi ilgi çekici İslami bilgiler ve hikâ-
yeler de yer almaktadır. Metnin tefsir bölümleri şu başlıklarla sıralanmıştır:

1. atlar sözi [11a/7-15a/5]
2. sād süresining tercümesi bu turur [11b/2-12a/6]
3. ez-zümer sözi [15a/6-15b/6]
4. ez-zümer süresining tercümesi bu turur [30a/1-33a/3]
5. el-mü'min süresining sözi [33a/3-33b/3]
6. hā -mīm süresining tercümesi bu turur taķı Hırbılning sözi Mūsā birle
[47b/7-54a/1]
7. Deccālning sözi [54a/1-55b/5]
8. es-secde süresining sözi [55b/6-55b/12]
9. es-secde süresining tercümesi bu turur [64b/6-65b/4]
10. Lūt kindlerining sözi [65b/4-66a/3]
11. Fir'avnnıng yok yodun bolmaķı sözi [66a/4-66a/12]
12. Ādnıng sözi [66a/12-66b/11]
13. Semūd bođunıning sözi [66b/12-67a/7]
14. Nūh bođunıning sözi [67a/7-67a/13]
15. hā -mīm -'ayn -sīn -kāf süresining sözi [67a/13-67b/6]
16. hā -mīm -'ayn -sīn -kāf süresining tercemesi bu turur [77a/2-80b/1]
17. hā -mīmler öğdüsü dört işler birle turur [80b/1-81b/7]
18. ez-zuħruf süresining sözi [81b/7-82a/2]
19. ez-zuħruf süresining tercümesi bu turur [91b/6-92b/6]
20. ed-duħān süresining sözi [92b/6-93a/1]
21. ed-duħān süresining tercümesi bu turur [97a/3-97b/10]
22. el-cāşıye süresining sözi [97b/10-98a/4]
23. el-cāşıye süresining tercümesi bu turur [103b/1-104a/10]
24. el-aħķāf süresining tercümesi bu turur [111a/6-113b/6]
25. Muħammed süresining sözi [113b/6-113b/11]

26. Muḥammed süresining tercümesi bu turur [120a/2-125b/1]
27. innā feteḥnā süresining tercümesi bu turur [132a/6-132a/12]
28. ḥudeybiyye çerigining sözi [132b/12-138b/4]
29. el-ḥucurāt süresining sözi [138b/4-138b/11]
30. bu el-ḥucurāt süresi Medīnede inmiş turur [142b/5-146a/3]
31. kāf süresi sözi [146a/3-146a/8]
32. kāf süresining tercümesi bu turur [150a/7-153a/1]
33. ez-zāriyāt süresining sözi [153a/1-153a/6]
34. ve 'z-zāriyāt süresining tercümesi bu turur [157a/7-157b/12]
35. ve -t-tūr süresining sözi [157b/12-158a/5]
36. ve 't-tūr süresining tercümesi bu turur [161b/7-162a/7]
37. ve 'n-necm süresining sözi [162a/7-162b/2]
38. ve 'n-necm süresining tercümesi bu turur [166b/4-170a/3]
39. el-kamer süresining sözi [170a/3-170a/10]
40. iḳterabet süresining tercümesi bu turur [174b/4-176a/1]
41. er -rahmān süresining sözi [176a/1-176a/12]
42. er -rahmān süresining tercümesi bu turur [181a/1-182b/1]
43. el-vāḳı'a süresining sözi [182b/1-183a/11]
44. el-vāḳı'a süresining tercümesi bu turur [188a/4-190a/1]
45. el-ḥadīd süresining sözi [190a/1-190a/8]
46. el-ḥadīd süresining tercümesi bu turur [197a/2-197b/12]
47. el-mücādele süresining sözi [197b/13-198a/7]
48. el-mücādele süresining tercümesi bu turur [203b/6-204b/10]
49. el-ḥaşr süresining sözi [204b/10-205a/7]
50. el-ḥaşr süresining tercümesi bu turur [210a/6-214b/13]
51. el-mümteḥine süresining sözi [215a/1]
52. el-mümteḥine süresining tercümesi bu turur [219a/1-222a/12]
53. bū Süfyān barmaḳı söz keltürmekke [222a/12-223b/1]
54. feth -i Mekke sözi [223b/1-227a/4]
55. yalavaçning becī'i kaçaviler birle [227a/4-228a/1]
56. eṣ-şaff süresining sözi [228a/1-228a/6]
57. eṣ-şaff süresining tercümesi bu turur [230b/6-231b/6]
58. Qārūnning burun urmaḳı Mūsā yalavaç üze [231b/6-233a/8]
59. 'İsā yalavaç nişānlarının sözi [233a/8-234a/5]
60. el-cum'a süresining sözi [234a/5-234a/10]
61. el-cum'a süresining tercümesi bu turur [236a/6-236b/4]

62. el-münāfiḳūn sūresining sözi [236b/4-236b/8]
63. el-münāfiḳūn sūresining tercümesi bu turur [238b/7-241a/12]
64. et-teḡābūn sūresining sözi [241a/13-241b/13]
65. et-teḡābūn sūresining tercümesi bu turur [244b/6-246a/7]
66. eṭ-ṭalāk sūresining sözi [246a/8-246b/1]
67. eṭ-ṭalāk sūresining tercümesi bu turur [249b/6-250a/12]
68. el-müteḥarrim sūresining sözi [250a/12-250b/2]
69. el-müteḥarrim sūresining tercümesi bu turur [253b/1-254a/9]
70. yalavaç қаңавилерининг sözi [254a/9-258a/4]
71. el-mülk sūresining sözi [258a/5-258a/12]
72. el-mülk sūresining tercümesi bu turur [262a/3-263a/13]
73. el-ḳalem sūresining sözi [263b/1-263b/5]
74. nūn sūresining tercümesi bu turur [267a/5-268a/1]
75. Nūṣurevān baḡınınḡ sözi [268a/1-268b/7]
76. el-ḥāḳḳa sūresining sözi [268b/8-268b/13]
77. el-ḥāḳḳa sūresining tercümesi bu turur [272a/4-272b/11]
78. el-me‘āric sūresining sözi [272b/11-273a/4]
79. Nūḥ sūresining sözi [276a/1-276a/10]
80. el-cinn sūresining sözi [279a/2-279a/9]
81. el-cinn sūresining tercümesi bu turur [282b/1-284b/8]
82. el-müzzemmil sūresining sözi [284b/8-285a/4]
83. el-müzzemmil sūresining tercümesi bu turur [287b/2-288a/7]
84. el-müddeṣ ṣir sūresining sözi [288a/7-288b/3]
85. el-müddeṣ ṣir sūresining tercümesi bu turur [291b/2-292b/9]
86. el-ḳiyāme sūresining sözi [292b/9-293a/4]
87. el-ḳiyāme sūresining tercümesi bu turur [295a/3-295b/2]
88. el-insān sūresining sözi [295b/2-295b/7]
89. el-insān sūresining tercümesi bu turur [298b/5-299b/6]
90. el-mürselāt sūresining sözi [299b/7-299b/11]
91. ve ‘l-mürselāt sūresining tercümesi bu turur [302a/6-302b/10]
92. en-nebe’ sūresining sözi [302b/10-303a/3]
93. ve ‘n-nebe’ sūresi Mekke de inmiş turur [305a/4-305a/8]
94. ve ‘n-nāzi‘āt sūresining tercümesi bu turur [307b/5-308a/4]
95. ‘abese sūresining sözi [308a/4-308a/13]
96. ‘abese sūresining tercümesi bu turur [310a/4-310b/11]
97. ḳuvvirat sūresining sözi [310b/12-311a/4]

98. infiţâr süresi Mekkelig turur [312a/7-312b/5]
99. kuvvirat yime infiţâr sûrelerinin tercümesi bu turur [313b/3-314a/9]
100. el-muţaffifîn süresining sözi [314a/10-314b/2]
101. el-muţaffifîn süresining tercümesi bu turur [316b/4-316b/9]
102. inşikağ süresining sözi [316b/9-317a/7]
103. inşikağ süresi yime Mekke de inmiş turur [318b/2-318b/7]
104. el-burûc süresining sözi [318b/7-319a/1]
105. el-burûc süresining tercümesi bu turur [320a/6-321b/5]
106. eţ-târîk süresining sözi [321b/5-322a/1]
107. bu eţ-târîk süresi yime uluğ kün sözi turur [322b/4-322b/5]
108. el-a'lä süresining sözi [322b/6-323a/1]
109. el-a'lä süresi yime Mekke de inmiş turur [324a/2-324a/10]
110. el-ğâşiye süresining sözi [324a/10-324b/1]
111. bu ğâşiye süresi yime Mekke de inmiş turur [325b/3-326a/1]
112. ve 'l-fecr süresining sözi [326a/1-326a/10]
113. bu el-fecr süresi Mekke de inmiş turur [328a/1-328a/12]
114. el-beled süresining sözi [328a/12-328b/3]
115. bu el-beled süresi Mekkelig turur [329b/3-329b/10]
116. ve 'ş-şems süresining sözi [329b/11-330a/6]
117. bu ikeğü süre Mekkelig turur [332a/1-332a/13]
118. bu ikeğü süre Mekkelig turur [333a/3-333b/3]
119. elem neşrah süresi yime fażlı ol turur kim [334a/2-334a/6]
120. bu ve 't-tîn süresi Mekkelig turur [334b/5-335a/1]
121. ikra' süresining sözi [335a/1-335a/5]
122. el-ķadr süresi Mekkelig turur [336a/3-336a/8]
123. lem yekun süresining sözi [337a/3-337a/8]
124. bu lem yekun süresi Medîne de inmiş turur [338a/7-338b/5]
125. ez-zulzilet süresining sözi [338b/5-338b/12]
126. bu izâ zulzilet süresi Mekke de inmiş turur [339a/7-339b/5]
127. ve 'l-'âdiyât süresining sözi [339b/5-339b/10]
128. ve 'l-'âdiyât süresi Medîne de inmiş turur [340a/6-340b/5]
129. el-ķârî'a süresining sözi [340b/5-340b/11]
130. bu el-ķârî'a uluğ kün bolur [341b/1-341b/6]
131. elhākum süresining sözi [341b/6-341b/12]
132. bu elhākum süresi mütekebbir 'Arablar sözinde kelmiş turur [342a/6-342b/6]

133. ve 'l-'aşr süresining sözi [342b/6-342b/10]
134. bu ve 'l-'aşr ant mengizlig turur [343a/4-343a/9]
135. el-hümeze süresining sözi [343a/9-343b/5]
136. bu el-hümeze süresi Mekke de inmiş turur [344a/4-344a/9]
137. el-fîl süresinig sözi [344a/9-344b/4]
138. el-fîl süresining tercümesi bu turur [345a/1-347b/2]
139. el-îlâf süresining sözi [347b/3-347b/10]
140. bu el-îlâf süresi Mekke de inmiş turur [348a/4-348a/10]
141. eraeyte süresining sözi [348b/4-348b/9]
142. bu eraeyte süresi Mekke de inmiş turur [349a/5-349b/4]
143. el-kevşer süresining sözi [349b/5-349b/11]
144. bu el-kevşer süresi Mekkelig turur [350a/4-351b/1]
145. en-naşr süresining sözi [351b/1-351b/5]
146. bu en-naşr süresi Mekke de inmiş turur [352a/2-352a/12]
147. tebbet süresining sözi [352b/1-352b/5]
148. bu tebbet süresi Mekke de inmiş turur [353a/2-354a/9]
149. sûretü'l-ihlâş sözi [354a/9-354b/8]
150. bu ihlâş süresi Mekkelig turur [355a/3-355a/11]
151. el-felağ süresining sözi [355b/1-355b/7]
152. en-nâs süresining sözi [356a/3-356a/7]
153. bu ikegü süre Medînelig turur [356b/4-357b/10]
154. Qur'ân içindeki sürelerin ilkinci harflerining niçeligi [357b/11-358a/10]

2.4. Meşhed nüshasının en önemli ve diğer hiçbir tercümede görülmeyen özelliği ise satır arası kelime kelime tercüme bölümlerinde Arapça bir kavrama pek çok kez (7.879 kez) birden fazla karşılık verilmesidir. Buna göre; Arapça bir kavram, Türkçe bir kelime ile karşılanabildiği gibi Arapça veya Farsça bir kelime ile de karşılanabilmektedir. Metinde, Arapça ve Farsça kelimelerin kullanım sıklığı Türkçelerine oranla azdır. Arapça kavram, Arapça veya Farsça bir kelime ile karşılanmışsa çoğunlukla bu kelimelerin Türkçe karşılığı da yazılmıştır.

Bunun dışında, Arapça kavramlar birden fazla Türkçe karşılık da bulabilmektedir. Arapça kavram, Türkçe bir kelime ile karşılanmışsa çoğunlukla bu kelimelerin farklı lehçelerdeki görünümü / yazı dilindeki hâli de yazılmıştır. Türkçe karşılıklarda kelime çekiminin farklı lehçelerdeki ek düzeyinde farklılıkları da yer yer gösterilmiştir. Bu durumun metinde en yaygın örnekleri Harezmi Türkçesi için karakteristik olan söz içi sızıcı /d/ sesinin /y/ olması; *sub* > *suw* > *suv* > *su* gibi örneklerde karşımıza çıkan söz sonu /b/ sesinin

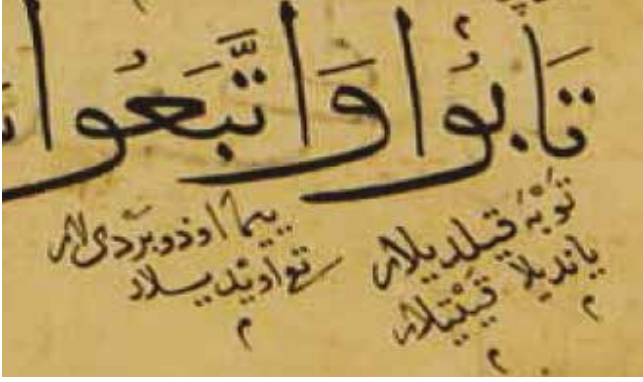
önce /w/'ye sonra /v/'ye dönüşmesi veya erimesi; söz içi ve söz sonu /g/ ve /ğ/ seslerinin düşmesi; -az sayıda örnekte görülen- söz başı /t/ sesinin /d/ olması gibi seslik değişimlerdir. Bahsi geçen seslerdeki ikili görünümeler Harezmi Türkçesinde yaygındır ve bu durum M 1337 tarihinde istinsah edilen bir Doğu Türkçesi metni için olağan karşılanabilir fakat metnin ilgi çekici yanı bahsi geçen seslik değişmelerin kelimelerin Eski Türkçedeki hâlleri ile birlikte verilmiş olmasındandır. Bu duruma şöyle bir örnek verilebilir: Ar. *cehennem* kavramı Türkçe *tamuğ* ile karşılanmaktadır. Türkçe *tamuğ* kelimesinin hemen altına ise kelimenin Oğuz Türkçesindeki şekli olan *tamu* yazılmıştır. Yani *tamuğ* > *tamu* örneğindeki gibi ikili görünümeler, metne dağılmamış; iki şekil bir arada verilmiştir. Bu cümleden örnekler satır arası kelime kelime tercüme bölümlerinin tamamına yayılmış olmakla birlikte, tercümeye sonradan eklenmediği, metnin orijinalinin bu şekilde düzenlendiği metnin kendisinden ve bu tercümenin hem müstensihisi hem müellifi olan Seyyidi'l-Hattat unvanlı, Şeyh Yûsuf el-Ebariyy oğlu Muhammed tarafından eserin sonuna konulan ketebe kaydında şu şekilde belirtilmektedir:

Açık tercümesi, tefsiri olan bu son defterin tahriri zengin Allah'a muhtaç kul olan Şeyh Yûsuf el-Ebariyy oğlu Muhammed –ki bu zat arkadaşları arasında Seyyidi'l-Hattat diye tanınır- eliyle eski ve hatalı bir müsveddeden büyük zahmetler sonucu nakledilmiş, elden geldiği kadar çeşitli dillerde düzeltilmiştir. İstinsahı Allah'ın yardımıyla 10 Şaban 737 günü sona erdi.

Bütün bu verilere göre, Meşhed nüshası Türkçe Kur'an Tercümesi'nin, binlinçli olarak bu şekilde tanzim edildiği söylenebilir. Nüshanın tertibine göre, Arapça kavramlara verilen ilk karşılık, Doğu Türkçesini (arkaik şekil), ikinci karşılık ise -genellikle- Oğuz Türkçesini (çağdaş olan şekil) işaret etmektedir:

soyurkağan kim haqqını bapıldın **adırdı**²³⁵ [Mürselât Besmele = 300a/1].

anlar kim kötrürler ‘arşnı yime anlar kim²³⁶ ‘arş tigresinde²³⁷ tururlar tesbîh kılurlar idilerining ögdüsi²³⁸ birle yime kirtinürler²³⁹ anga²⁴⁰ yarlıkatu kolarlar²⁴¹ anlarğa kim kirtindiler²⁴² ây idimiz yitting²⁴³ tig-me²⁴⁴ bir nirseke²⁴⁵ rahmet yanındın²⁴⁶ taqı bilig yanındın²⁴⁷ yarlıkağıl anlarğa²⁴⁸ kim tevbe kıldılar²⁴⁹ yime **uğu berdiler**²⁵⁰ yolungğa²⁵¹ yime küdeşgil anlarını²⁵² tamuğ²⁵³ kınındın [Mü'min 7 = 34b/3-7].

²³⁶ taqı ol kim erseler kim

²³⁷ yöresinde

²³⁸ ögmeki birle

²³⁹ taqı biterler

²⁴⁰ angar

²⁴¹ taqı yarlıkayu tileyürler *

* tilerler

²⁴² bittiler inandılar

²⁴³ kingittüng

²⁴⁴ kumuğ barça

²⁴⁵ <nirse >ni

²⁴⁶ öz rahmeting birle

²⁴⁷ yime bilig birle

²⁴⁸ <anlar >nı

²⁴⁹ yandılar kayttılar

²⁵⁰ **taqı uydılar**

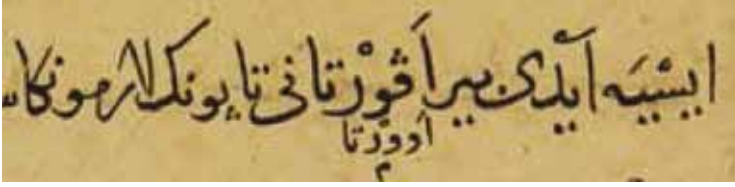
²⁵¹ <yolung >ke

²⁵² taqı saklağıl anlarını

²⁵³ tamu

biz **ıdtımız**²⁵⁴ anlar üze bir ün boldılar²⁵⁵ boldılar kuruğ ot teg²⁵⁶ yirdin tartıp kemişmiş²⁵⁷ [Kamer 31 = 172b/5-7].

... Āsiye²⁵⁸ aydı munı manga bağışlağıl bağışladı Āsiye aydı bir **awur-tanı**²⁵⁹ tapunglar munga süt birsün ... [Tefsir, 49b/3-4]

biz ol vaktın kim²⁶⁰ haddın²⁶¹ keçti erse **suw**²⁶² kötürdük sizni kemi içinde [Hâkka 11 = 269b/6].

²⁵⁴ **ıdtuğ ıyduğ**

²⁵⁵ bir çakırmağ boldılar

²⁵⁶ kuruğ uşanmış ağaç mengizlig

²⁵⁷ ya'nı yirdin tartıp kemişmiş kuruğ uşanmış ağaç teg

²⁵⁸ Metinde *İsye*

²⁵⁹ **avurta**

²⁶⁰ kaçan kim

²⁶¹ çak

²⁶² **su**

tamām anlar ²⁶³ eşekler katıg kaçğan **eşgekler**²⁶⁴ [Müddessir 50 = 291a/3-4].

yime yardımız ²⁶⁵ yirni çeşmeler yanındın ²⁶⁶ **satğastı** ²⁶⁷ suw tağdır kılınmış iş üze [Kamer 12 = 171a/7-171b/1].

ol ²⁶⁸ Tangrının âyetleri turur **okuyur miz anı** ²⁶⁹ sening üze ħaqq birle

²⁶³ neteg kim andağ kim

²⁶⁴ eşekler

²⁶⁵ tağı yarduğ

²⁶⁶ ağar yollar birle

²⁶⁷ sataştı

²⁶⁸ bu

²⁶⁹ okur * biz anı

* okır

²⁷⁰ kayu ²⁷¹ sözke Tangrıdın song tağı ²⁷² âyetlerdin ²⁷³ kirtinür siler ²⁷⁴
[Câsiye 6 = 98b/4-5].

Eserde Arapça kavramlara verilen Türkçe karşılıkların ilkinin -genellik-
le- Doğu Türkçesini sonrakilerin ise Oğuz Türkçesini işaret ettiğini şu ana
özellikler dâhilinde söyleyebiliriz:

1. /t-/ > /d-/ değişimi

Metinde şu 3 örnekte /t-/ > /d-/ değişimi görülmektedir: *ter* > *der* “karşı-
lık”; *teri* > *deri* “deri”; *tög-* > *dög-* “dağıtmak”.

2. /k-/ > /g-/ değişimi

Metinde az sayıda örnekte /k-/ > /g-/ değişimi görülmektedir. Ayrıca metin-
de /g-/ sesi için bu örneklerde / گ / ve “üç noktalı kef” kullanılmıştır: *kezik* >
gezik “sıra”; *kögercin* > *gögercin* “güvercin”; *kün* > *gün* “gün”.

3. İç ve son seste /d/ > /y/ değişimi

Çok sayıda örnekte görülen bu ses olayında /d/'li ve /y/'li yazımlar bir
arada görülmektedir: *adağ* > *ayak* “ayak”; *ağır-* > *ayır-* “ayırarak”; *ağırıl-* >
ayrıl- “ayrılmak”; *beğük* > *beyük* “büyük”; *boğ* > *boy* “vücut”; *içi* > *eye* “sa-
hip”; *eğgü* > *eygü* “iyi”; *ıđ-* > *ıy-* “göndermek” vd.

4. Söz içi ve söz sonu /g/ ve /ğ/ seslerinin durumu

Metinde, yukarıdaki diğer örnekler gibi, Kur'an kavramlarına verilen ilk
karşılıklarda Eski Türkçenin ses özellikleri genellikle korunmuştur fakat ikin-
ci ve üçüncü karşılıklarda söz içi ve söz sonu /g/ ve /ğ/ sesleri çoğunlukla
düşmüştür: *arığ* > *arı* “arı, temiz, saf”; *biliglig* > *biliglü* “bilgülü, uslu, akıllı”;
elig > *el* “el”; *ellig* > *ellü* “elli (50)”; *eşgek* > *eşek* “eşek”; *irig* > *irü* “iri”; *açığ*
> *açı* “acı” vd.

5. Söz içi /w/ > /v/ değişimi

Metinde, diğer örneklerde de olduğu gibi /w/'li ve /v/'li yazımlar bir arada
görülmemektedir: *awurta* > *avurta* “süt anne”; *awut* > *avut* “edep yeri”; *çewtür-* >
çevir- “çevirmek, döndürmek”; *ew* > *ev* “ev” vd.

6. i ~ e değişimi ve kapalı e (è) sesi

Zeynep Korkmaz, “Eski Türkçedeki Oğuzca belirtiler” başlıklı makalesin-
de /è/ sesi hakkında “Oğuzların büyük bir çoğunluğunun ilk hecelerdeki /è/'yi

²⁷⁰ cınlık birle rāstlık birle

²⁷¹ **kayısı**

²⁷² yime

²⁷³ nişân bilgü

²⁷⁴ **biter siz**

benimsediklerini göz önünde bulundurarak Eski Türkçede rastlanan /è/ sesi-
nin Oğuzcaya özgü bir belirti olduğunu” (1995, s. 208) vurgulamıştır. Metinde
Eski Türkçede ilk hecede /è/ sesi barındıran kelimeler, *belgü ~ bilgü* “kanıt”;
ber- ~ bir- “vermek”; *beg ~ big* “bey”; *bekit- ~ bikit-* “sağlam hâle getirmek”;
erte ~ ırte “sabah”; *esiz ~ isiz* “muhtaç”; *esrük ~ isrük* “sarhoş”; *ew ~ iw* “ev”;
ekin ~ ikin “ekin” *er- ~ ir-* “olmak, bulunmak” gibi örneklerde /e/’li ve /i/’li
olarak iki şekilde alt alta yazılmıştır. Buna göre metindeki /e/’li yazımların
Doğu Türkçesini, /i/’li yazımların ise Oğuz Türkçesini işaret ettiği Anadolu
sahası metinleri de göz önüne alınarak düşünülebilir.

7. Ön seste /b-/ > /m-/ değişimi bakımından, bugün Oğuz-Türkmen lehçe-
lerinin genellikle /b-/ yönünde olduğu bilinmektedir (Korkmaz, 1995, s. 210).
Metinde, *biz > miz*; *ben > men* gibi örnekler bir arada verilmektedir. Buna
göre, /b-/’li şekiller Oğuz Türkçesini, /m-/’li şekiller ise Doğu Türkçesini işa-
ret etmektedir.

8. Söz başı /y/ ünsüzünün durumu

Korkmaz, Eski Türkçede /y/’li ve /y/’siz örneklerin bir arada yer almasın-
dan hareketle Eski Türkçedeki /y/’siz örnekleri “Oğuzcanın yazı diline aktarıl-
mış bir görüntüsü” kabul etmiştir. Metinde *yağaç / yığaç ~ ağaç* “ağaç”; *yırak*
~ *ırak* “uzak” gibi az sayıda örnekte de olsa /y/’li ve /y/’siz şekiller bir arada
görülebilmektedir.

9. Eski Türkçeden günümüze kullanılagelen *u-*, *uma-* yeterlik fiilleri yerine
bakubil-; *çıķubil-*; *alubilme-* gibi örneklerde bil- yardımcı fiili kullanılmıştır.

10. Birinci ve ikinci şahıs zamirlerinin ilgi durumu çekimlerinde +nIng eki
yerine +Ing eki (*mening*; *sizing*) yer yer kullanılmıştır.

11. Anlatılan geçmiş zaman için –Iptur yanında –mİş eki de kullanılmıştır:
sürülmüş sen; *öldürmüş sen*; *yanmış sen* vb.

12. “Tanrı” kelimesi, Oğuz Türklerinde *Tangrı*, Doğu Türklerinde ise
Tengri şeklindedir. Metinde, pek çok yerde *Tangrı* ve *Tengri* bir arada yazıl-
mıştır.

3. Nüshanın Kaynakları

3.1. Kur’an

Bir Kur’an tercümesi olması hasebiyle eserin ana kaynağı Kur’an-ı Ke-
rim’dir. Tefsir ve hikâye bölümlerinde ayet iktibasları sıklıkla görülmektedir.

3.2. Müfessir ve İslam Tarihçilerinin Eserleri

Hız. Peygamber’in amcasının oğlu Abdullah b. Abbas b. Abdulmuttalib,
ünlü İslam âlimi Ebu’l-Hattâb Katâde b. Dâime b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî,

Ebu'l-Haccâc Mucâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî ve Kur'an'ı başından sonuna kadar tefsir eden ilk müfessir olan Mukâtil b. Süleyman'ın tefsirleri ile Hasan b. Muhammed b. Hanefiye'nin *Kitâbu'l-İrcâ* adlı eseri ve Ebu'l-Fidâ ibn Kesîr'in *Kitâbu'l-Fiten*'i nüshanın kaynakları arasında metinde zikredilmektedir:

yana aydı ol aþlarnı manga keltürüngler keltürdiler þamuğlarıning eliglerin aþaqların kesti bu ol turur kim Tangrı 'azze ve celle yarlıkar *ruddü-hâ 'aleyye feþafıka meþhan bi's-sûki ve'l-a'nâki* [38/33] bu söz kim ayıldı 'ulemâlarıning tefsirindeki söz turur **'ibn 'Abbâs Kâtâde Mukâtil** sözleri turur [13a/5-9].

aydılar kim sen kim turur sen aydı men Tangrınıning yalavaçı turur men âdemîler tapa yekler tapa anlar yiti kiþi erdiler **Mukâtil** ayur tokkuz kiþi erdiler yeklerning uluğları yalavaç şallallâhu 'aleyhi ve sellem anlarþa müsülmânlık 'arza kıldı þamuğı kirtindiler [284a/7-10].

Mucâhid aytur *'Abdu'llah bin 'Abbâs feþafıka meþhan bi's-sûki ve'l-a'nâki feþafıka sukehâ ve â'nekehâ li'llâhi ey ce'alehâ li'llâhi limâ fâthethu eþ-şalâtı*²⁷⁵ aydı andağ okıdım kim boyunlarını taķı aþaqlarını sebîl kıldı Tangrı hoşnûdlığı üçün kim aning üze gazât kılsunlar keffâret bolsun ol namâzda cebr tüşmişke bu körklüg cevâb turur [13b/12-14a/3].

taķı yime **Muhammed bin el-Hanefiye** rivâyet kıdur emîrû'l-mü'minîn 'Alîdin raızı'allâhu 'anhu kim angar sordılar bu âyetdin kim yarlıkar kavlehu *feþafıka meþhan bi's-sûki ve'l-a'nakı*²⁷⁶ aydı Süleymân tiledi kim anlardın bir ançasını sebîl kılmak bir ançasını minmek üçün koğmak kaçan namâz vakti keçti irse aþaqları eligleri üze sebîllik dağı urıldı [14a/4-8].

Fiten Kitâbında andağ turur kim bu Deccâl zamâne âhirinde çıkğay Ye'cüc Me'cüc yime çıkğaylar mehdî taķı çıkğay 'İsâ yalavaç kökdin ingey bu þamuğ kırk yılda bolğay taķı yana ajundın barğaylar bular kıyâmet bilgülerindin turur [55a/4-6].

Yukarıda zikredilen kaynakların dışında, metinde Ebû Hüreyre Abdurrahmân b. Sahr ed-Devsî'nin adının zikredilmesi Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned* adlı eserinin ve 14. yüzyılda ana hadis kitapları olarak benimsenen *Kütüb-i Sitte* külliyyatının da kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, metinde İshak bin Ahmed el-Huzâ'î'nin de adı geçmektedir:

en-nâs sûresi yime Medîneliğ turur altı âyet turur 'İrâklığ Hicâzligler-de yiti âyet turur Şâmlıglarda Mekkeliglerdin sözler kelmiş turur **Ebû Hüreyre** ayur altı âyet turur **İshâk bin Ahmed el-Huzâ'î** aytur yiti âyet

²⁷⁵ "Abdullah bin Abbas bacaklarını ve boyunlarını silmeye başladı. Bacaklarına ve boyunlarına Allah için başladı. Yani namazı kaçırdığı zaman Allah için yaptı."

²⁷⁶ "Boyunlarını ve bacaklarını silmeye başladı."

turur söz bir âyette turur *el-vesvâsil* [114/4] âyet turur Şâmlıklarda en-nâs sûresi altı âyet turur yigirmi kelime turur sekson tokküz harf turur [356a/3-7].

3.3. Nizamü'l-mülk'ün Siyasetnâme'si

Metnin kaynaklarından bir diğeri de Nizamü'l-Mülk'ün *Siyasetnâme* veya diğer bilinen adıyla *Siyerü'l-Mülûk* adlı eseridir. Anuşirvan'dan bahseden bir hikâyede bu cümleden anlatılar için *Siyerü'l-Mülûk* adlı esere başvurulması gerektiği söylenmektedir:

bu Nüşurvân-ı 'Adlı ma'rûf turur keçmişleri andın telim turur ol ka-muğ sözlerni bu kitâb kötürü bilmegey velâkin men bir söz ayğay men bir kün Nüşurvân awka barmış erdi bir atlıg atını tarıg içinde yorutmuş erdi tarıgçı Nüşurvân kıtinga keldi aydı Nüşurvân yarlıkadi kim anı körüng tapung keltürüngler bahtılar Hürmüz erdi Nüşurvân oğlu Nüşurvân yarlıkadi anıng atını tutung kulağı kuyrukını bıçinglar Hürmüzka bir yıl özi kıtinga yol birmedi mundağlar telim turur munda aymas miz **Siyerü'l-Mülûk** atlıg kitâb içinde ayılmış turur yalavaç toğmağı Nüşurvân sözi 'Acem mülûkları yalavaç bilgürmeki kamuğ ayılmış turur [143a/10- 143b/1-4].

3.4. Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr et-Taberî'nin Büyük Tarihi

Tefsir ve hikâye bölümlerinin ana kaynağı Muhammed bin Cerir et-Taberî'nin *Câmiü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* ve *Târihü'l-Ümem ve'l-Mülûk* adlı iki büyük eseridir. Bu bölümlerde anlatılan olaylar *Târihü'l-Ümem*'de verilen sıralamayla uyuşmaktadır. Taberî tarihi, eserin ana kaynağı olmakla birlikte, nüsha Taberî tarihinin doğrudan ve bire bir tercümesi değildir. Taberî tarihindeki pek çok konunun bu tercümede yer almaması, nüshanın satır arası kelime kelime tercümeyi de ihtiva etmesi gibi sebeplerle Meşhed nüshası, bir "Taberî tercümesi" olarak adlandırılmaz. Tercüme, yukarıda zikredilen kaynaklar da kullanılarak yarı telif bir eser hâlinde düzenlenmiştir.

velâkin bu âyet tefsîri kim Tangrı yarlıkar *innellezîne yucâdilüne fi âyâtillâhi bi gayri sulţânin* [40/56] **Muhammed bin Cerîr** andağ aydı kim bu âyet Deccâl şânında inmiş turur Qur'ân içinde Deccâlning sözi öngin âyetlerde ermes bu âyetde turur tip yime *Fiten Kitâbi* içinde andağ okıdım kim Deccâl çıkmakı Ye'cüc Me'cüc birle mehdî bilgürmeki takı 'İsâ bin Meryem kelmeki kırk yılda bolğay kaçan kim yıl dört yüz-din keçse hicretdin tigme bir künde köz tutmuş kerek bu dört nirseke kim aydım ilk yawuzrakı Deccâl turur bu ol yigirmi sekkiz meselelerdin turur [54a/1-8].

ka muğ muhâcir enşâr Ebû Bekr birle erdiler yana Ebû Bekr 'Ömer-ni halîfe kıldı anda kıdın 'Osmânnı halîfe kıldılar kıdın bulğak koptı 'Osmânnı öldürdiler yana 'Alî birle becî' kıldılar Mu'âviye becî' kıl-

madı 'Alî üze çıktı çerigler tüşti anlar arasında Şıffın teg anıng mengze-ki taķı Țalħa Zübeyr ikegü Ĥamel ĥarbinde öldürölmiş boldılar Nehrevan çerigining yime telim kişiler tirildiler telim uruşular bu çerigler kim 'Alî Mu'âviye arasında erdi **Muħammed bin Cerîr târiħ kitâbında keltürmiş turur** tükel bu âyet kim Tangrı 'azze ve celle bu sûre içinde yarlıķar ve in *tâifetâni mine'l-mu'minînektetelû* [49/9] bu âyet keltür-gükte yalavaç işleri bilmediler bu âyet ne turur 'Alî Mu'âviye öğinge tegi ol öğte bildiler kiçin Mu'âviye öldi Yezîd öltürdi irklikke iş Yezîd üze turdı Ĥüseyn bin 'Alîķa uğradı 'Ubeydu'llâħ (3) bin Ziyâdnı idti bu sözler ayılmış turur el-'ankebût süresinde [145b/7-146a/3].

4. Nüshanın Diğer Tercümeler ile İlgisi

Tercüme edilen metnin kaynağının tek olması, kaynak metnin kutsal bir metin olması, tercüme edilen dilin sınırlılıkları (Arapça İslami terimlerin -Türkçenin hangi dönemi olursa olsun- karşılıkları belli sayıdadır.) gibi sebeplerden ötürü Meşhed nüshası ile diğer Kur'an tercümeleri arasında benzerliklere tesadüf edilmesi gayet tabiidir. Ancak Meşhed nüshası Türkçe Kur'an tercümesinin, Kur'an'ın Doğu Türkçesine yapılan diğer satır arası tercümeler ile doğrudan bir bağlantısı bulunmamaktadır. Meşhed nüshasının hem satır arası kelime kelime tercümeyi ihtiva etmesi hem de satır arası tercüme ek olarak tefsir bölümlerini içermesi onu Türkçe ilk Kur'an tercümeleri arasında müstesna bir yere yerleştirmemizi sağlar. Meşhed nüshası, satır arası kelime kelime yapılan tercüme bölümünde bir Arapça kavrama birden fazla karşılık vermesi bakımından da orijinaldir. Eserin doğrudan bağlantılı olduğu tek nüsha, Süleymaniye Kütüphanesinin Ayasofya Koleksiyonu'nda 87 numara ile kayıtlı Farsça Taberî tercümesidir. Saidbek Boltabayev, "Tefsir-i Taberî'nin Harezmi Türkçesi ile yapılan tercümesi: Tefsirli Meşhed nüshası" başlıklı bildirisinde²⁷⁷ "Türkçe Kur'an tefsirinin Farsça Tefsir-i Taberî tercümesinin tercümesi olduğu[nun] kuvvetle muhtemel" (Boltabayev, 2018) olduğunu belirtmektedir. Gerçekten de nüsha, Farsça tercüme ile oldukça benzerdir fakat müstensih eserde Arapça kavramlara birden fazla karşılık vererek esere orijinallik katmıştır. Buradan hareketle eserin yarı telif bir nüsha hâlinde düzenlendiği sonucuna ulaşılabilir.

²⁷⁷ Atebetü'l-Hakâyık ve İlk Dönem Türkçe İslamî Eserler Sempozyumu, (28-30 Haziran 2018), Ankara (yayımlanmamış bildiri).

5. Metnin Eskicilliği ve Türk Dili Tarihindeki Yeri²⁷⁸

Âstan-ı Quds-i Razavî Kütüphanesi 293 numarada muhafaza edilen bu tercüme, Seyyidi'l-Hattat unvanlı, Şeyh Yûsuf el-Ebaryy oğlu Muhammed tarafından, literatürde TİEM 73 nüshası olarak bilinen ve Türkçe en eski iki tercümeden biri olan Karahanlı Türkçesi Kur'an Tercümesi'nden yalnızca 3 yıl sonra, 10 Şaban 737 (M 1337) tarihinde tamamlanmıştır. Nüsha, geç dönem Karahanlı Türkçesi, erken dönem Harezmi Türkçesi özellikleri göstermektedir. Dil tarihi açısından pek değerli olan bu eser, Karahanlı Türkçesinden Harezmi Türkçesine geçişte karanlıkta kalan pek çok mevzu aydınlatacak niteliktedir.

Nüşhada /d/ > /y/ değişimi tutarlı değildir. Tefsir bölümlerinde /y/'li biçimler yok denecek kadar azdır. Satır arası kelime kelime tercüme bölümlerinde ise /d/'li ve /y/'li şekiller bir arada verilmektedir. Metinde, çift dudak ünsüzü /w/, /f/'li yazımlara göre fazladır fakat yine alışılmadık bir şekilde satır arası tercüme bölümlerinde /w/, /f/ ve /v/'li şekiller bir arada görülebilmektedir. Ancak bu durum yukarıda da belirtildiği üzere, metne dağılmamış; ikili ya da üçlü biçimler bir Arapça kavrama karşılık olarak alt alta yazılmıştır. Söz başı /t/ > /d/ değişimi bir iki örnek dışında metinde görülmemektedir.

Kutadgu Bilig'in Mısır nüshasından itibaren müşterek Orta Asya eserlerinin tamamında az da olsa görülmeye başlanan ayrılma hâlinin /+DAn/ biçimi, metinde tek bir örnekte dahi geçmemektedir. Ayrılma hâli için /+DA/ ve /+DIn/ şekilleri kullanılmıştır. /+DIn/, /+DA/'ya oranla yaygındır. Gelecek zaman çekiminde daha yeni bir şekil olan ve *Kıyasü'l-Enbiyâ*'da görülen /-kay/, /-key/ görülmemektedir. *bol-* fiilinin *ol-* şekli görülmemektedir. *Muhabbet-nâme* ve *Hüsrev ü Şîrin* gibi Harezmi Türkçesi eserlerinde görülen olumsuz bildirimin /imez/, /imes/ şekli metinde yoktur.

er- fiili, fiil çekiminde kullanılabildiği gibi en eski anlamı olan “olmak” anlamıyla da sık sık karşımıza çıkmaktadır.

Kıyasü'l-Enbiyâ'da görmeye başladığımız Türkçe kelimelerde kök-ek uyumsuzluğu metinde *yirlerğa* (3a/5), *ıdıka* (5a/5, 6b/5), *bağışladük* (7b/2), *keçgenlerğa* (8b/5), *uğanke* (16a/1), *yaraşmaslık* (16a/5), *kılğanlarke* (18b/2), *kişilerinğa* (19a/3), *umançlanturmek* (20a/2), *anglageyer* (21b/3) gibi çok sayıda örnekte görülmektedir.

²⁷⁸ Metnin dil özellikleri hakkında verilen bilgiler, metnin sahasını ve tercüme yöntemini kısaca göstermeyi amaçlamaktadır. Bu sebeple üzerinde durulan dil özellikleri; ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı gibi başlıklarda ayrı ayrı ele alınmamıştır. Metnin dil özellikleri ileride yapılacak olan çalışmalarda ayrıntılı olarak işlenecektir.

Metinde sadece Karahanlı Türkçesinde geçen ve *sekiz on*'dan gelişen *seksan* (> *seksen*) ve *tokuz on*'dan gelişen *tokson* (> *doksan*) kelimeleri kullanılmıştır.

Çokluk 2. şahıs zamiri, *siz* ve *sizler* yanında *siler* şeklinde de geçmektedir. *Kutadgu Bilig* ve Rylands nüshası dışında tanıklanamayan bu yapı, metinde yaygındır:

anın sözün eşitmengler **silerni** armasun (Tefsir 169a/13].

ol ol turur kim indürür kılı üze ²⁷⁹ açuq âyetler ²⁸⁰ çıkargu üçün **silerni**
²⁸¹ karankuluklardın yaruqluqqa tapa taqı haqıqat üze Tangrı **silerke** ²⁸²
bağırsaq ²⁸³ yarlıkağan turur²⁸⁴ [Hadîd 9 = 191b/5-7].

+1A çokluk eki *bilgüle* (47a/6), *göherle* (356b/8) gibi az sayıda örnekte de olsa karşılaştığımız eskicil yapılardan biridir.

Zamirlere eklenen çıkma ve bulunma durumu (+DIn, +dA) ekleri Meşhed nüshasında da görülmektedir: *bizingdin* (37b/4). Bu yapı, *Kutadgu Bilig* ve Rylands nüshası dışında herhangi bir metinde tanıklanamamıştır.

Metinde, *-satı* (26b/5), *-ginke* (169a/4), *-gükte* (145b/13) gibi Türk dili tarihinde nadiren karşılaşılan zarf-fiil ekleri karşımıza çıkmaktadır:

yā ²⁸⁵ aytsa eger haqıqat üze Tangrı köndürse erdi mini ²⁸⁶ **bolsatım** ²⁸⁷
saqınğanlardın ²⁸⁸ [Zümer 57 = 26b/5-6].

yalavaç 'aleyhi's-selām Mekke'din köçmekke uğramış erdi kişiler
bilginke kamuğ kintlerdin Ka'beğa ziyâret üçün kelür erdiler [Tefsir
169a/3-5].

bu âyet **keltürgükte** yalavaç işleri bilmediler bu âyet ne turur [Tefsir
145b/13-146a/1].

Metin büyük oranda harekelidir. İmla-fonoloji bağlantısı hususunda, Fars kökenli, پ, چ, گ, ث, harflerinin kullanımı ve Türkçe sözcüklerde *-Kısa-sü 'l-Enbiyâ'*dan itibaren yoğunlaşan- ط ve ص harflerinin kullanılmaması da

²⁷⁹ kılı Muhammed üze

²⁸⁰ nişānlar açuqlar bilgüler

²⁸¹ munung üçün kim çıkar sizni

²⁸² sizning birle

²⁸³ rahmet kılğan

²⁸⁴ peyveste * rahmetlig turur

* hemîşe

²⁸⁵ yoksa

²⁸⁶ edğü yol körküzsetti

²⁸⁷ bolğay erdim

²⁸⁸ saqnuklardın perhîzlü

önemlidir. Kelime kökünde düzlük-yuvarlaklık uyumu, diğer Harezmi Türkçesi eserleri gibi tutarsızdır.

Metnin söz varlığında çok sayıda *hapax* durumunda kelime bulunmaktadır. Bunun dışında *ap* “kuvvetlendirme bildiren enklitik” (178b/5; 343b/8); *ama-rı* “bazı, bazıları” (111b/9; 123b/11); *amıt-* “yönelmek” (228b/7); *anda ok* “o anda, tam o anda” (52b/3; 256b/2); *apang* “eğer” (16a/6; 31a/10); *arañgılık* “anlaşmazlık, uyuşmazlık” (219a/10); *arşaş* “zorba” (264a/7); *artut* “armağan” (211a/11); *atar-* “yad etmek, anmak” (205a/10; 323b/6); *ayang* “hile, tuzak” (133a/4); *balık* “şehir” (53a/2); *ekindi* “diğeri, öbürü” (167a/6; 167b/2); *borlak* “üzüm bağı” (283a/12; 284a/2); *boşurkan-* “sızlanmak, feryat etmek” (274a/5); *buluk* “döl, meni” (103b/7); *busut* “yardım” (282b/11; 283a/4); *çöyül-* “parçalanmak” (341a/4); *emen-* “yola koyulmak” (121a/9; 284a/13); *emgen* “şah damarı” (147b/6); *eng* “boya” (20a/5); *et öz* “kendi, kendisi” (148a/4; 147b/5); *ewin* “tohum” (177a/2); *inağ* “özü sözü bir olan” (315b/6; 316a/3); *indük* “dam” (213a/7; 213a/1); *ingen* “çok” (66b/13; 172b/1) ... gibi sadece Karahanlı ve Eski Uygur sahalarına ait söz varlığı da metinde yoğun bir şekilde görülmektedir.

Sonuç

1. Meşhed nüshası Türkçe Kur'an Tercümesi, tercüme yöntemi itibarıyla orijinal bir nüshadır. Satır arası kelime kelime yapılan tercüme bölümlerinin diğer Doğu Türkçesi satır arası Kur'an tercümelemleri ile doğrudan bir bağlantısı tespit edilememiştir.

2. Tefsir ve hikâye bölümlerinin ana kaynağı Muhammet bin Cerir et-Taberî'nin *Câmiü'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* ve *Târîhü'l-Ümem ve'l-Mülûk* adlı iki büyük eseridir. Şeyh Yûsuf el-Ebâriyy oğlu Muhammed tarafından yapılan bu tercüme, çok sayıda eserden faydalanılarak yarı telif bir nüsha hâlinde düzenlenmiştir.

3. Metnin geç dönem Karahanlı Türkçesi erken dönem Harezmi Türkçesi özellikleri gösterdiği ortadadır. Metnin dil özellikleri, ileride yapılacak olan çalışmalarla daha ayrıntılı olarak incelenecektir.

Kaynaklar

- Ata, A. (2003). İlk Türkçe Kur'an tercümesi. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu – 2003, Mustafa Canpolat Armağanı*, 41-55. Aysu Ata – Mehmet Ölmez (yay.). Ankara: Sanat.
- Ata, A. (2009). Türk dillerinde +IA çokluk eki. *International Journal of Central Asian Studies*, 13, 89-99.
- Ata, A. (2013). *Karahanlı Türkçesinde ilk Kur'an tercümesi (Rylands nüshası, giriş-metin-notlar, dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

- Ata, A. (2016). *Çağatay Türkçesinin ilk devresi Harezmi-Altın Ordu Türkçesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Boltabayev, S. (2018). Tefsir-i Taberî'nin Harezmi Türkçesi ile yapılan tercümesi: Tefsirli Meşhed nüshası. *Atebetü'l-Hakâyık ve İlk Dönem Türkçe İslamî Eserler Sempozyumu, (28-30 Haziran 2018)*. (Yayımlanmamış bildiri). Ankara.
- Borovkov, A. K. (2002). *Orta Asya'da bulunmuş Kur'an tefsirinin söz varlığı (XII.-XIII. yüzyıllar)*, H. İ. Usta, E. Amanoğlu (Rusçadan çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Cerrahoğlu, İ. (1988). *Tefsir tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Fekrat, M. A. (1363). *A catalogue of the manuscripts of the Holy Quran*. In Translation Preserved in the Library of Âstan-i Quds-i Razavi. Mashhad: Âstan-i Quds Razavi.
- Gülsevin, G. (2010). Oğuzca olmayan Türk lehçelerindeki Oğuzca unsurlar ve bunlara teorik bir yaklaşım. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5/1, 57-76.
- Işıltan, F. (1970). Taberî. *İslâm Ansiklopedisi*, XI içinde (s. 594-598). İstanbul.
- Keskioğlu, O. (1987). *Kur'an-ı Kerim bilgileri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Koç, M. Akif (2003). *İsnad verileri çerçevesinde erken dönem tefsir faaliyetleri*. Ankara: Kitâbiyât.
- Korkmaz, Z. (1995). Eski Türkçedeki Oğuzca belirtiler. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar (Birinci Cilt)* içinde (s. 205-216). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin temeli Oğuz Türkçesinin gelişimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kök, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi satır-arası Kur'an tercümesi (TİEM 73 1v-235v/2), giriş-inceleme-metin-dizin*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sağol, G. (1993-1995-1996). *An inter-linear translation of the Qur'an into Khwarezm Turkish. Introduction, text, glossary and facsimile*. Part I: Introduction and text, Harvard, 1993, XL - 369 s.; Part II: Glossary. Harvard, 1995, XXIII - 310 s., Part III: Facsimile of the MS Süleymaniye Library Hekimoğlu Ali Paşa No. 2; Section One: 1b-300b. Harvard, 1996, 229 s.; Section Two: 301a-587b. Harvard, 1996, s. 303-594.
- Sağol, G. (1997). Kur'an'ın Türkçe tercüme ve tefsirleri üzerinde yapılan çalışmalar. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 8, 379-396.
- Şimşek, Y., Sertkaya, O. F. (2015). Horezm Türkçesi ile yapılan Kur'an tercümelerinden Meşhed nüshası üzerine ilk bilgiler I. *TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4/4, 1382-1412.
- Şimşek, Y. (2017a). Meşhed nüshası Türkçe Kur'an tercümesinin söz varlığı üzerine notlar. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 42, 97-111.

- Şimşek, Y. (2017b). Türkçe ilk Kur'ân tercümeleri üzerine açıklamalı bir bibliyografya denemesi. *Türk Dili Konuşan Ülkeler Kurultayı, 13-16 Kasım 2017*, Ankara.
- Şimşek, Y. (2017c). *Eski Anadolu Türkçesi satırarası Kur'ân tercümesi (Topkapı nüshası, giriş-metin-notlar-dizin)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşek, Y. (2018). Meşhed nüshası Türkçe Kur'ân tercümesinin söz varlığı üzerine notlar II. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 43, 65-75.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr (1405). *Câmiü'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*. Dârü'l-Fikr.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr. *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*. Dârü'l-Ma'arif.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr. *Tarih-i Taberî. C I- IV*. Hüsameddin Çelebi (çev.). M. F. Gürtunca (günümüz Türkçesine akt.). İstanbul: Sağlam.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr (1991). *Milletler ve hükümdarlar tarihi*. Z. K. Ugan, A. Temir (çev.). Millî Eğitim Bakanlığı.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed bin Cerîr (1996). *Taberî tefsiri*. 9 Cilt. (H. Karakaya, K. Aytekin). Hisar Yayınları.
- Usta, H. İ. (2011). *Orta Asya Kur'ân tefsiri (Metin-tıpkıbasım)*. Ankara: Poyraz Ofset.
- Ünlü, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi satır-arası Kur'ân tercümesi (TİEM 73 235v/3-450r/7), giriş-metin-inceleme-analitik dizin*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üşenmez, E. (2013). *Türkçe ilk Kur'ân tercümelerinden Özbekistan nüshası satır Arası Türkçe-Farsça tercümeli (Giriş- inceleme- metin- sözlük- ekler dizini-tıpkıbasım)*. Ankara: Akademik Kitaplar.

EK 1: Örnek Metinler

sūretu't-tīn şemāniye āyātīn

(8) başladım ol idi atı birle kim Tūr tağında Mūsā birle münācāt kıldı ²⁸⁹
bağırsak kim Mekkeni imīn kıldı ²⁹⁰ soyurkağan kim yangluqlarını köni tüz
törüttü ²⁹¹

- 1 (9) kaseṃ yād kıılır men ²⁹² tīn birle ²⁹³ taķı zeytūn birle
- 2 taķı Tūr -ı Sinīn birle ²⁹⁴
- 3 taķı bu emānetlīg ²⁹⁵ [334b] emānetlīg ²⁹⁶ il birle
- 4 yarattuķ ²⁹⁷ yangluķnı ²⁹⁸ rāst ²⁹⁹ kıılmaķnıng körkügreki içinde (2) rāst
kıılmaķ
- 5 andın song kaytarduķ anı ³⁰⁰ astınlarnıng ³⁰¹ astınraķı
- 6 meger anlar kim (3) bittiler ³⁰² taķı kııldılar eğgü 'amellerni ³⁰³ anlarķa bar
turur şevāb ³⁰⁴ kesilmegen ³⁰⁵ şevāb
- 7 (4) ne neng ³⁰⁶ yalğan kıılır sini ³⁰⁷ mundın song ³⁰⁸ cezā birle yā dīn birle ³⁰⁹

²⁸⁹ başladım Tangrı atı birle

²⁹⁰ üküş rahmetlig

²⁹¹ rahmeti lāzım

²⁹² ant içer men

tīn haķķı

²⁹³ incīr tüpi birle

²⁹⁴ yime Tūr tağı birle

²⁹⁵ yime bu imīn

²⁹⁶ imīn

²⁹⁷ törüttimiz

²⁹⁸ ādemīni kişini

²⁹⁹ tüz

³⁰⁰ yandurdımız anı

³⁰¹ astınlar

³⁰² kirtindiler

³⁰³ kılık iş

³⁰⁴ yanut

³⁰⁵ eksüksüz

³⁰⁶ ni turur ol kim

³⁰⁷ yalğan tutar sini

³⁰⁸ kişin

³⁰⁹ sakışķa ya'nī kıyāmetķa

⁸ ermes mü Tangrı hüküm kılğanrakı³¹⁰ (5) hüküm kılğanlarning hüküm kılğan-
rakı³¹¹

bu ve 't-tin süresi Mekkelig turur

ant mengizlig turur incir zeytün Tür -ı Sīnā beled-i emīn hürmeti haqqı kim men Tangrı men (6) kim yarattım Ādemni edgürek bezir üze aning üçün aydı *fi aḥseni takvīm* [95/4] (7) ol vaqıtta kim Ādemni yarattı ajunda kim erse Ādemdin körklügrek yok erdi yana aydı (8) *ṣumme radednāhu esfele sāfilīn* [94/5] andın aydı kamuğını tamuğa iletgey men meger ol kişini kim **[335a]** kirtinmiş bolsa angar muyan birgey men telim eksüksüz

ıkrā süresining sözi

(2) bu ıkrā süresi Mekkelig turur ilk süre kökdin bu indi ol vaqıtta erdi kim (3) Cebril 'aleyhi's -selām özini bir bir Muhammedka körkütür erdi yana belgüsüz bolur erdi söz sözlemes erdi (4) bu söz tā-hā süresinde takı ba'zısı el-müddeşsir süresinde ayılmış turur (5) ıkrā süresi on toqkuz āyet turur yitmiş iki kelime turur yüz yitmiş yiti harf turur

süretu'l-'alak tis'a 'aşera āyātin

(6) başladım ol idi atı birle kim yangluknı uduşmış qandın törütti ³¹² bağırsak kim bilmesni öğretti ³¹³ soyurkağan kim secde fermānladı secde içinde özinge yağıttı ³¹⁴

¹ (7) okuğul ³¹⁵ idingning atı birle ol kim ³¹⁶ yarattı ³¹⁷

² yarattı ³¹⁸ yangluknı ³¹⁹ (8) koyuğ ³²⁰ qandın

³ okuğul takı iding kerīmrek turur ³²¹

³¹⁰ kese bıça buyurğanrakı

³¹¹ kese bıça buyurğan

³¹² başladım Tangrı atı birle

³¹³ üküş rahmetlig

³¹⁴ rahmeti lāzım

³¹⁵ okığıl

³¹⁶ ol idi kim

³¹⁷ törütti

³¹⁸ törütti

³¹⁹ ādemīni kişini

³²⁰ uduşmış *

* <u>yu<şmış>

³²¹ uluğ ağırırak turur

- 4 ol kim öğretti ³²² **[335b]** kalem birle ³²³
 5 öğretti âdemîka anı kim bilmedi
 6 yığlinsun ³²⁴ (2) hâkîkat üze âdemî haddın ³²⁵ keçer ³²⁶
 7 kim bildi anı ³²⁷ bayıdı ³²⁸
 8 (3) hâkîkat üze tapa iding tapa turur kaytmaq ³²⁹
 9 kördüng anı kim yığar
 10 (4) kulnı ol vaktın kim ³³⁰ namâz kıldı
 11 kördüng mü eger bolsa köni yol üze
 12 (5) yâ ³³¹ buyursa ³³² saknuqluk birle
 13 kördüng mü eger yalğanka nisbet kılsa taķı i' rāz kılsa ³³³
 14 (6) bilmedi mü hâkîkat üze Tangrı körer
 15 yığlinsun ³³⁴ eger yıgılınmasa (7) tutğay miz bürçek birle ³³⁵ bürçek birle
 16 yalğan sözlegen ³³⁶ hata ³³⁷ kılğan
 17 **[336a]** ündesün ³³⁸ meclîsini ³³⁹

³²² öğretti bitmek³²³ kalemka³²⁴ hâkka kim³²⁵ çak³²⁶ boynağa bolur³²⁷ kördi özini³²⁸ bay mungsuz bolmış³²⁹ yanmak kaytış yanış³³⁰ kaçan kim³³¹ yoksa³³² fermānlasa³³³ yime ewre * yansa

* çevre

³³⁴ hâkka kim³³⁵ kesmeki <kemek > bile kākūlini <kākūl> bile³³⁶ yalğançı³³⁷ yazuk³³⁸ okısun³³⁹ ya'nī eyelerini öz bođunun

- 18 ündegey miz³⁴⁰ ‘azāb³⁴¹ firiştelerni
 19 yığlınsun³⁴² ol (2) boyun sümegil³⁴³ anga taķı secde kılğıl taķı yawuğıl³⁴⁴
 (3)

el-ķadr süresi Mekkelig turur

amarı ayurlar Medīnelig turur yime biş āyet turur (4) ‘Irāķlığlarda altı āyet turur Hicāzlig Şāmlığlarda söz bir āyetle turur üçinçi *leyleti’l-ķadr* [97/3] (5) āyet turur Şāmlıg Mekkeliglerde haberde kelmiş turur *men ķara’e sūrete’l-ķadr* (6) *u’ṭiye mine’l-ecri kemen şāme şehre ramazāne ve ahyā leylete’l-ķadri*³⁴⁵ yalavaç şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem (7) yarlıķamış turur kim kim erse leyle-tü’l-ķadr sūresini okısa birilgey angar muyandın (8) ol kişi teg kim ramazān ayını rūze tuttı taķı ķadr tuttı ni tirig oyağ bolup muyanını buldı [336b]

<sūretu ķadr>

başladım ol idi atı birle kim ķadr tūnin törütti³⁴⁶ bağırsak kim bir kiçeke ming ay fazlın açındı³⁴⁷ soyurķağan kim Ķur’ānnı ķadr tūninde indürdi³⁴⁸

- 1 (2) haķķat üze biz indürdük anı³⁴⁹ ķadr tūni içinde ķadr
 2 taķı ne neng³⁵⁰ bildürdi sanga ne³⁵¹ turur (3) tūni ķadr tūni
 3 ķadr tūni yaķşıraq³⁵² turur ming aydın
 4 (4) iner firiştelere taķı rūh³⁵³ aning içinde idilerining³⁵⁴ buyruķı birle (5)
 tigme bir işdin

³⁴⁰ okığay miz

³⁴¹ tamuğ

³⁴² haķķā kim

³⁴³ birmegil

³⁴⁴ yime yavuk bolğul ya‘nī raḥmetimizke *

* raḥmetimizke

³⁴⁵ “Kim Kadir suresini okursa Ramazan orucunu tutmuş ve Kadir gecesini ibadetle geçirmiş sevabı verilir.”

³⁴⁶ başladım Tangrı atı birle

³⁴⁷ üküş raḥmetlig

³⁴⁸ raḥmeti lāzım

³⁴⁹ ıdtımız anı ya‘nī Ķur’ānnı

³⁵⁰ yime ni

³⁵¹ ni

³⁵² eğgürek yegrek

³⁵³ ya‘nī Cebrīl

³⁵⁴ idileri

5 selām³⁵⁵ ol tigrü tang atginçeke tigrü

[...] ³⁵⁶ Cebrîl 'aleyhi's-selām [337a] ³⁵⁷ özlerini anga körkütürler bu tün fazlı artuğ turur ming aydın kim kişi Tangrıka 'azze ve celle (2) tã'at tapuğ kılsa ol tünni on tokkuzdın küdezmiş kerek yigirmi tokkuzka tegi tağ tünlerde bolğay (3)

lem yekun süresining sözi

lem yekun süresi Medîneliğ turur sekiz âyet turur (4) Kûfeliğlar Hicâzligler Şâmlığlarda tokkuz âyet turur Başralığlar kavlında söz bir âyette (5) turur *muḥlişîne lehu'd-dîne* [98/5] âyet turur Başralığlarda haberde kelmiş turur *men kara'e* ³⁵⁸ (6) *sûrete lem yekun kâne yevme'l-kıyâmeti ma'a ḥayri'l-berriye* yalavaç şalli'llâhi 'aleyhi ve sellem (7) yarlıkamış turur kim kim erse lem yekun süresini okısa bolğay uluğ künde yalavaçlar (8) katında edğülükler birle lem yekun süresi tokkuz âyet turur tokson tokkuz kelime turur üç yüz tokson dört harf turur

sûretu'l-beyyine semâniye âyâtin

(10) başladım ol idi atı birle kim Muhammedni yalavaçlıkka ıdıtı ³⁵⁹ bağırsak kim arığ ağırlıg yarlığını Muhammedka ıdıtı ³⁶⁰ soyurkağan kim mü'minlarğa uçmak va'desini kıldı ³⁶¹

1 (11) bolmadı ³⁶² anlar kim küfr ketürdiler ³⁶³ kitâb eyelerindin ³⁶⁴ [337b] tağı ortak koşğanlardın adırılğanlar ³⁶⁵ ançağa tigrü kim kelse anlarğa açuk ḥuccet ³⁶⁶

2 (2) bir yalavaç Tangrıdın kim okıyur ³⁶⁷ arığ kılınmış şahîfelerini ³⁶⁸ arığ kılınmış

³⁵⁵ selâmetlik

³⁵⁶ Son satır okunamayacak durumda.

³⁵⁷ Bu varağa geçişte bir önceki varak ile uyumsuzluk var.

³⁵⁸ karāhā

³⁵⁹ başladım Tangrı atı birle

³⁶⁰ üküş rahmetlig

³⁶¹ rahmeti lâzım

³⁶² ermedi ermediler

³⁶³ kâfir boldılar tandılar

³⁶⁴ boğunındın

³⁶⁵ ayırılğanlar

³⁶⁶ bitünlük

³⁶⁷ okur

³⁶⁸ bitiglerini

- 3 (3) anıing içinde rāst kitāblar ³⁶⁹ rāst³⁷⁰
- 4 taķı ayırılmadı anlar kim (4) birildiler kitābnı meger mundın song kim keldiler anlarķa açuķ huccet
- 5 (5) taķı buyrulmadı meger munung üçün kim ķulluķ ķılsalar Tangrıķa ħālīş ķılığlılar ³⁷¹ bolup (6) dīnni rāst müsülmān bolup³⁷² taķı ķılsalar namāznı taķı birseler (7) zekatnı ³⁷³ taķı ol rāstning dīni turur
- 6 ħaķīķat üze anlar kim **[338a]** küfr ketürdiler ³⁷⁴ kitāb eyelerindin kitāb taķı müşriklerdin ³⁷⁵ tamuğ otı içinde bolurlar (2) tamuğ cāvizāneler ³⁷⁶ anıing içinde anlar anlar tururlar kim yaratılmışning yawuzraķları ³⁷⁷ tururlar yaratılmış
- 7 (3) ħaķīķat üze anlar kim bittiler ³⁷⁸ taķı ķıldılar eğgü ‘amellerni ³⁷⁹ anlar anlar turur kim (4) yaratılmışning yaķşıraķları ³⁸⁰ tururlar
- 8 cezāları ³⁸¹ idileri ķatında ³⁸² idileri iķāmet ³⁸³ būstānları (5) iķāmet ³⁸⁴ aķar astınındın ³⁸⁵ arıķlar cāvizāneler ³⁸⁶ anıing içinde (6) hemīşe ³⁸⁷ ħoşnūd boldı Tangrı anlardın taķı ħoşnūd boldı andın (7) ol ³⁸⁸ ol kim erseke kim ķorkuttı idisindin

³⁶⁹ tüz bitigler köni ħükmler

³⁷⁰ köni tüz

³⁷¹ katıķsız

³⁷² ya‘nī arığ dīn idīķa turur

³⁷³ zekatnı

³⁷⁴ tandılar

³⁷⁵ yime ortak ķoşğuçılardın

³⁷⁶ mengülügler

³⁷⁷ yavuz

³⁷⁸ kirtindiler

³⁷⁹ iş

³⁸⁰ eğgürek

³⁸¹ yanutları

³⁸² üskinde

³⁸³ turģu

³⁸⁴ turģu

³⁸⁵ altınındın

³⁸⁶ mengülügler

³⁸⁷ ulaşu

³⁸⁸ ol ‘adn uçmaķnı

bu lem yekun süresi Medînede inmiş turur

[338b] cuhûdlar işi içinde Hayber Fedek Vādîü'l-Kurîdaki³⁸⁹ cuhûdları yalavaçnı kim erse (2) anlarça imgetmedi öçde bolmadı öldürmekinçe hişârlarını bozdı yalavaçdın (3) telim bilgüler koldılar telim bilgü keltürdi hîç yanmadılar Tangrı 'azze ve celle bu süreni (4) ıdtı cuhûdlar kirtinmediler bitmediler yalavaçka anıng birle kim belgürdi anlarça yalavaçnıng (5) haqq peygâmbirlüğünü bildiler velîkin yaşırdılar

ez-zulzile süresining sözi

(6) izâ zulzilet süresi Mekke de inmiş turur amarı Medînelig turur ayurlar sekiz âyet turur Kûfelig (7) –larda Medenîyyu'l-Evvelde önginlerde tokkuz âyet turur söz bir âyetde turur *eştâten* [99/6] Kûfelig Medenîyyu'l-Evvel (8) âyet tutmaslar haberde kelmiş turur kim *men kara'e sûrete'l-zulzileti fekâne innemâ sûrete'l-bakara* (9) *u 'tiye mine'l-ecri kemen kara'e rubu'l-kur'an*³⁹⁰ yalavaç şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem yarlıkamış turur kim (10) kim erse izâ zulzilet süresini okısa andağ bolğay kim el-bakara süresini okıdı yime (11) birilgey muyandın andağ kim Qur'ândın dörtte biri okımış teg bolğay (12) izâ zulzilet süresi tokkuz âyet turur ottuz biş kelime turur yüz ellig biş harf turur

sûretü'z-zilzâl şemâniye âyâtın ve hiye Mekkiyetin

[339a] başladım ol idi atı birle kim kamuğ halknı kıyâmet kün gürdın kopğarur³⁹¹ bağırsak kim ölüglerni tiriglikke keltürür³⁹² soyurğağan kim kün kırnı ağırınça eşgülüki zâyi' kılmas³⁹³

- 1 (2) ol vaktın kim³⁹⁴ tepretildi tepretilmekini
- 2 takı çıkarıldı yir (3) yüklerini³⁹⁵
- 3 takı aydı âdemî ne³⁹⁶ turur anga
- 4 ol kün (4) sözleyür³⁹⁷ haberlerini³⁹⁸
- 5 munung birle kim haqqat üze iding vahy kıldı anga

³⁸⁹ < Vādîü'l-Kurî >ning

³⁹⁰ “Kim zulzile suresini ve bakara suresini okumuşsa Kur'anın dörtte birini okumuş sevabı verilir.”

³⁹¹ başladım Tangrı atı birle kim

³⁹² üküş rahmetlig

³⁹³ rahmeti lâzım

³⁹⁴ kaçan kim

³⁹⁵ ya'nî ölüglerni

³⁹⁶ ni

³⁹⁷ sözler

³⁹⁸ tanuqluklarını birür

6 (5) ol kün kaytur³⁹⁹ kişiler taqut hālī üze⁴⁰⁰ munung üçün kim körgüzülseler
'amellerini⁴⁰¹

7 (6) kim kim kılsa zerre endāzesinçe⁴⁰² edgölükni körgey anı

8 taqı kim kim kılsa (7) zerre endāzesinçe yawuzluqni⁴⁰³ körgey anı

bu izā zulzilet süresi Mekke de inmiş turur

[339b] bilgilerke bu yir tirmeki içinde söz bar amarı ayurlar ol vaqıtta bolğay kim borğu (2) ürseler amarı ayurlar ol vaqıtta kim 'isī kökdin inse amarı ayurlar kim kiğinki (3) borğu ürseler ol vaqıtta yir tirgey kişilerni özindin çıkargay saqış yiringe (4) barğaylar bu āyet kim Tangrı 'azze ve celle yarlıkadı ve aḥ-raceti'l-arzu eşkālehā [99/2] (5) ol gencler turur kim yir çıkarur kemişür 'isī mehdī öğinde bolğay

ve 'l-'ādiyāt süresining sözi

(6) ve 'l-'ādiyāt süresi Mekkelig turur haberde kelmiş turur kim *men kara'e sürete ve 'l-'ādiyāti* (7) *u 'ṭiye mine 'l-ecri 'aşeru ḥasenātin bi'adedi men māte bi'l-muzdelifeti ve şehide cem'en*⁴⁰⁴ (8) yalavaç şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yarlıkemiş turur kim kim erse ve 'l-'ādiyāt süresini okısa birilgey (9) mu-yandın on edgölük ol kişiler sanınça kim Müzdelifede ölmüş bolsalar tirikip kişiler (10) körmüş bolsa ve 'l-'ādiyāt süresi on bir āyet turur kırk kelime turur yüz altmış dört harf turur

süretu 'ādiyāt aḥeda 'aşera āyātin ve hiye Mekkiyetin

(12) başladım ol idi atı birle kim kāfırlarğa qahr kıılır⁴⁰⁵ bağırsaq kim mü'mınlarğa nuşret açınur⁴⁰⁶ soyurkağan kim kāfırlarning māl tawarlarını müsülmanlarğa ğanīmet kıılır [340a]

1 kase m yād kıılır men⁴⁰⁷ yügürgen atlar birle ün kıılığlı bolup⁴⁰⁸

2 taqı ot çıkarğanlar birle çıkığlı bolup

3 taqı ğāret kılganlar birle (2) tang birle

³⁹⁹ yanar yanarlar

⁴⁰⁰ taqılmışlık hālī üze gürüh gürüh

⁴⁰¹ iş

⁴⁰² kün kırır ağırınça

⁴⁰³ yavuz

⁴⁰⁴ "Kim ādiyāt suresini okursa Müzdelife'de ölen ve şehit olanlar sayısının on katı sevap verilir."

⁴⁰⁵ başladım Tangrı atı birle

⁴⁰⁶ üküş rahmetlig

⁴⁰⁷ ant içer men

⁴⁰⁸ solıglılar bolup solığanlar

- 4 kopardılar ⁴⁰⁹ anda ⁴¹⁰ toĝnı ⁴¹¹
 5 ortada boldılar aning birle bir yığınka
 6 (3) haķıķat üze ādemī iķisinge nū-sipāsılık ⁴¹² kılĝan turur
 7 taķı ol aning üze (4) aning tanuķ turur
 8 taķı haķıķat üze ol ādemī māl ⁴¹³ sewüĝi ⁴¹⁴ üçün baķıl ⁴¹⁵
 9 (5) bilmes mü ol vaķtın kim ⁴¹⁶ aķtarıldı ol kim ĝurlar ⁴¹⁷ iķinde turur
 10 taķı ol kim cem' kılındı ⁴¹⁸ (6) köĝüller iķinde turur
 11 haķıķat üze iķileri anlarını ol kün bilgen turur

ve 'l-ādiyāt süresi Medīnede inmiş turur

bir ĝürüh üçün kim yalavaķ 'aleyhi's -selām [340b] ımmı (?), erdi bir yirke kaç kün keķti anlardın haber yok erdi Tangrı 'azze ve celle angar uķturdı (2) bu süre iķinde aydı kim *ve'l-ādiyāti zaḅḅā* [100/1] ya'nī ol atlar ĥürmeti solıtur-lar (3) *fel mūrīyāti kaḁḁā* [100/2] ya'nī ol atlarınĝ ĥürmeti kim yügürürde tırnaķlarındın ot (4) sıçraturlar *fel muĝīrāti şubḅā* [100/3] ya'nī yime anlar kim erte ol yirke tegdiler yalavaķ uķtı (5) bildi kim āsān selāmet ol yir suwke tegmişler uruşu tururlar

el-kāri'a süresining sözi

(6) el-kāri'a süresi Mekke de inmiş turur on bir āyet turur Kūfelıĝlarda on āyet turur Hicāzliglerde sekkiz (7) āyet turur Başralıĝlar Şāmlıĝlarda söz üç āyet turur ilki *el-kāri'a* [101/1] āyet turur Kūfelıĝlarda (8) *haḁḁet mevāzī-nuhu* [101/8] āyet turur Hicāzliglerde Kūfelıĝlarda haberde kelmiş turur kim *men kara'e sūrete'l-kāri'a şakḁele Allāhu mīzānehu yevme'l-kıyāmeti*⁴¹⁹ yalavaķ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yarlıķamış turur kim (10) kim el-kāri'a süresini okısa Tangrı 'azze ve celle aning şevāb terāzüsini ⁴²⁰ ağır kılĝay uluĝ künde (11) el-kāri'a süresi on āyet turur ottuz kelime turur

⁴⁰⁹ kopurdılar

⁴¹⁰ aning birle

⁴¹¹ toĝ

⁴¹² nā-sipāsılık

⁴¹³ tawar eḁĝülük

⁴¹⁴ sevüĝi

⁴¹⁵ kaṭıĝ turur kışĝanç turur

⁴¹⁶ kaçan kim

⁴¹⁷ sin

⁴¹⁸ yime bilgürüp yığlındı

⁴¹⁹ "Kim kâri'a suresini okursa Allah onun kıyamet günü mizanını ağır kılar."

⁴²⁰ ülgüsini

sūretu'l-kāri'a aḥeda 'aṣera āyātīn

[341a] başladım ol idi atı birle kim kıyāmetni adaḳın kılur ⁴²¹ bağırsak kim mü'minlarḳa bitig ong eliglerinde birür ⁴²² soyurḳağan kim mü'minlarḳa saḳış āsān kılur⁴²³

- 1 (2) kıyāmet ⁴²⁴
- 2 ne ⁴²⁵ turur kıyāmet
- 3 taḳı ne ⁴²⁶ bildürdi ⁴²⁷ sanga ne⁴²⁸ turur kıyāmet
- 4 (3) ol kün kim bolur kişiler taḳıtılmış kelebek ⁴²⁹ mengizlig ⁴³⁰ taḳıtılmış
- 5 (4) taḳı bolur taḡlar çöyülmüş ⁴³¹ boyaglıḡ yüng mengizlig ⁴³² çöyülmüş
- 6 taḳı (5) ol kim ağır boldı ölçülmüşleri ⁴³³
- 7 ol rızālīg ⁴³⁴ tıriglik içinde turur
- 8 (6) taḳı ol kim erse kim yüngül boldı ölçülmüşleri
- 9 anıḡ anası ⁴³⁵ hāviye ⁴³⁶ turur
- 10 (7) taḳı ne biltürdi sanga ne turur ol
- 11 ot kızḡan ot [341b]

bu el-kāri'a uluḡ kün bolur

yā Muḥammed ne bilür sen kim uluḡ kün ni bolur ḳayu kişi kim (2) ülgüsi ⁴³⁷ ağır bolsa angar uçmaḳda orun bar bolḡay körklüg hoş tıriglik bolḡay (3)

⁴²¹ başladım Tangrı atı birle

⁴²² üküş raḥmetlig

⁴²³ raḥmeti lāzım

⁴²⁴ uluḡ kün

⁴²⁵ ni

⁴²⁶ ni

⁴²⁷ <bil>tü<rdi>

⁴²⁸ ni

⁴²⁹ çökürge

⁴³⁰ teg

⁴³¹ atmış çapılmış

⁴³² teg

⁴³³ <ölçü>lmiş terāzüsi

⁴³⁴ taplamış ḳabül ḳılmış

⁴³⁵ yanışı

⁴³⁶ tüşgen taḳı ḳalḡan turur

⁴³⁷ Semünung yiyesi

⁴³⁷ eḡgölük terāzüsi

andağ kim tileğay hoşnüd bolğay taķı kayu kiři kim ülgüsi eğgölükdin yenik kalsa (4) tamu içinde ƙalğay hāviye bir tamuning atı turur Mekke kāfirleri Ebū Cehl teg yime Velīd tegler (5) üçün kim tün kün yalavaçnı 'aleyhi's -selām im-getür erdiler Cebrīl 'aleyhi's-selām bu süreni (6) keltürdi uluğ künning ƙınını yāđ ƙıldı yime ƙirtinmediler

elhākum süresining sözi

(7) elhākum süresi Mekkelig turur haberde kelmiş turur kim (8) *men ƙara'e süretu'l-elhākum lem yuhāsebu hallāhu bi'n-ni'am ellezī en'am 'aleyhe fī dārı'd-dunyā ve u'ṭiyā mine'l-ecri kemen karāe elfu āyātın*⁴³⁸ yalavaç şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yarlıƙamış turur kim kim erse (10) elhākum süresini okısa Tangrı 'azze ve celle anıñ birle saķış ƙılmağay ol ni'metler üze kim (11) angar dünyā birmiş yime birilgey muyandın ming āyet okımış teg bolğay (12) elhākum süresi sekkiz āyet turur yigirmi sekkiz kelime turur yüz on tokkuz harf turur (13)

süretu'l-tekāşür semāniye āyātın ve hiye Mekkiyetin

[342a] başladım ol idı atı birle kim uluğ künde tamuğnı bilgürtür⁴³⁹ bağırsak kim ƙullarıñga ni'met birür⁴⁴⁰ soyurƙağan kim ni'metler saķışını mü'minlarƙa āsānrağ ƙılır⁴⁴¹

- 1 (2) meşğül ƙıldı sizni üküşlük da'vī ƙılıřmağ⁴⁴²
- 2 ançağa tigrü kim ziyāret ƙıldırıñız gür -sitānlarƙa⁴⁴³
- 3 (3) yığlıñıñ⁴⁴⁴ terk bolğay kim bilgey siz
- 4 andın song yığlıñıñ⁴⁴⁵ terk bolğay kim bilgey siz
- 5 (4) yığlıñıñ⁴⁴⁶ eger bilse erdingiz⁴⁴⁷ yařınıñ bilmiş⁴⁴⁸ mengizlig

⁴³⁸ “Kim elhakum suresini okursa Allah onu dünyada verdiği nimetlerden hesaba çekmez furaye okumuş gibi sevap verilir.”

⁴³⁹ başladım Tangrı atı birle

⁴⁴⁰ üküş raħmetlig

⁴⁴¹ raħmeti lāzım

⁴⁴² artuğluğ tilemek māl birle

⁴⁴³ sınılağlarƙa

⁴⁴⁴ hağğā kim

⁴⁴⁵ hağğā kim

⁴⁴⁶ hağğā kim

⁴⁴⁷ bilsengiz

⁴⁴⁸ siziksiz * bilig

* şekksiz

6 körgey ök süz⁴⁴⁹ tamuġnı

7 (5) andın song körgey ök siz anı yaqınning ‘aynını⁴⁵⁰

8 andın song sorulġay oġ suz⁴⁵¹ (6) ol kün tena‘umdın⁴⁵²

bu elhākum sūresi mütekebbir ‘Arablar sözinde kelmiş turur

(9) ‘Arab gürūhlarında⁴⁵³ küwezlenür erdiler (10) bir ekindi birle bir gürūh köplükdin küwezlenür erdiler bir gürūh şı‘r қоşġuçılıġdın bir gürūh [342b] alplıkdın bir gürūh öz kişilerini öger erdiler ölüġlerini yime yād kılur erdiler (2) Tangrı ‘azze ve celle bu sūreni ıdtı aydı silerning küwezlikingiz bu mu turur kim tiriglerni (3) öge sayur siler yime ölüġlerni yād kılı sayur siler bat bolġay kim bilgey siz mundın (4) yanġay siz öz özleringizni yıraqdın tamuda körsengiz siler ya‘nī gürdın yana aydı (5) *şumme le teravunnehā ‘ayne’l-yaġtın* [102/7] yana körsengiz sizler yaqındın yana sorġaylar silerke (6) ni‘metlerdin

ve ‘l-‘aşr sūresining sözi

ve ‘l-‘aşr sūresi Mekkelig turur Medīneliġ (7) –lar Mekkīyyu ‘l-Āhīr ve ‘l-‘aşr [103/1] -nı āyet tutmaslar ve *tevāşav bi ‘l-ħaġġı* [103/3] āyet turur Mekkeliglerde Medenīyyu ‘l-Āhīrde (8) haberde kelmiş turur kim *men ħara‘e sūrete ‘l-‘aş-ri ħateme Allāhu lehu bi ‘ş-şabr* (9) ve *kāne min aşhābi ‘l-ħaġġ yevme ‘l-ġiyā-meti*⁴⁵⁴ yalavaç şalla‘llāhu ‘aleyhi ve sellem yarlıkāmı turur kim (10) kim erse ve ‘l-‘aşr sūresini oġısa [...]

sūretu ‘l-‘aşr selāse āyātin

[343a] başladım ol idi atı birle kim mü‘minlarġa īmān birip körklüġ kıldı kerāmet kıldı⁴⁵⁵ baġırsak kim tã‘at kılmaġġa tevfiġ birür⁴⁵⁶ soyurġaġan kim eġġülük kılmaġġ tevfiġ kılur⁴⁵⁷

1 (2) ħasem yād kılur men⁴⁵⁸ zamāne birle

449 ök siz körgey erdingiz körgey siz

450 şekksizning * közini
* <şekksiz >lik<ning>

451 her -āyine sorulġay siz

452 ni‘metler eġġülükler āşāyişler taġı lehvdin *
* oyundın

453 öġür

454 “Kim asr suresini okursa Allah onun sabrını artırır ve kıyamet günü hak sahipleriyle beraber olur.”

455 başladım Tangrı atı birle

456 üküş rahmetlig

457 rahmeti lāzım

458 ant içer men tün kelmeki tün barmaġı ħaġġı

2 ādemī⁴⁵⁹ ziyān⁴⁶⁰ içinde turur

3 meger anlar kim (3) bittiler⁴⁶¹ taķı kıldılar edgü 'amellerni taķı vaşıyyet
kılıştılar⁴⁶² sābit iş birle⁴⁶³ (4) taķı vaşıyyet kılıştılar şabr birle⁴⁶⁴

bu ve 'l-'aşr ant mengizlig turur

'aşr sıkmaķ bolur ikindi⁴⁶⁵ namāzı yime bolur (5) Tangrı 'azze ve celle ant yād
kıldı kim ikindi namāzı hürmeti birle kim bu biş namāzdın ikindi (6) namāzı
fāzılraķ turur yana Tangrı 'azze ve celle aydı ikindi namāzı haķķı hürmeti
kişiler yas kılguçılar (7) tururlar meger ol kişiler kim kirtindiler taķı edgölük
kılurlar ilkin īmānnı yād (8) kıldı kiçin edgölük kılmaķnı yana tutturdı haķķ
dādķa yana tutturdı şabr kılmaķķa bu ajunda (9) kayu kişi kim mundağ bolsa
kutulmuş bolğay

el-hümeze süresining sözi

[343b] el-hümeze süresi Mekkelig turur haberde kelmiş turur kim *men kara'e
sūretu'l-hümeze* (2) *u'ṭiye mine'l-ecri 'aşera ḥasenātin bi'adedi men estehzi'u
bimuḥammedin ve şahbihim*⁴⁶⁶ (3) yalavaç şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yar-
lıkamış turur kim kim erse el-hümeze süresini okısa birilgey anga (4) muyan-
dın on edgölük ol kişiler sanınça kim Muḥammed peygāMBERķa fūsūs ilikler
erdiler yok erse (5) edgü iş birle işlegenler anga bu el-hümeze süresi tokkuz
āyet turur

sūretu'l-hümeze tis'a āyātin ve hiye Mekkiyetin

(7) başladım ol içi atı birle kim bu cihānda mengölük tiriglik birmes⁴⁶⁷ bağır-
saķ kim mü'minlarka cān tartmaķnı āsān kılur⁴⁶⁸ soyurķağan kim kāfırlarka
cān tartmaķ küçey kılur⁴⁶⁹

⁴⁵⁹ yanglūķ kişi

⁴⁶⁰ qorlūķ

⁴⁶¹ kirtindiler

⁴⁶² yime söz iş tutuzdılar

⁴⁶³ tōlenmiş kōni söz işde

⁴⁶⁴ işķibey birle

⁴⁶⁵ ikindü

⁴⁶⁶ "Kim hümeze suresini okursa peygamber efendimiz ve ashabıyla alay edenlerin sayısının on katı sevap verilir."

⁴⁶⁷ başladım Tangrı atı birle

⁴⁶⁸ ūküş rahmetlig

⁴⁶⁹ rahmeti lāzım

- 1 (8) bīçārelik⁴⁷⁰ tigme bir kişining ‘ırzını⁴⁷¹ sındurğanka⁴⁷² ta‘n⁴⁷³ kılğanka
 2 ol kim yığdı⁴⁷⁴ mālını⁴⁷⁵ (9) taķı sanadı⁴⁷⁶ anı
 3 saķınur⁴⁷⁷ kim mālī cāvīzāne⁴⁷⁸ kıldı anı
 4 yıǵlınsun⁴⁷⁹ [344a] her -āyine bırakılğay⁴⁸⁰ tamuğka sındurğan otka⁴⁸¹
 5 taķı ne⁴⁸² biltürdi sanga ne turur hūtame⁴⁸³
 6 (2) Tangrının yandurulmış⁴⁸⁴ otı turur
 7 ol kim aşar taķı ğālib bolur⁴⁸⁵ köngüller üze
 8 (3) ol⁴⁸⁶ anların üze örtüglüg turur
 9 örekler temdīd kılnmış örekler içinde⁴⁸⁷ (4)

bu el-hümeze süresi Mekke de inmiş turur

anın üçün kim yalavaç ‘aleyhi’s -selām (5) işleri keçer bolsalar anlar közleri
 irinleri birle yawuz nirseler ayur erdiler yüzlerinde (6) qarşu ayumas erdi-
 ler Tangrı ‘azze ve celle bu süreni ıdtı yarlıkağı *veylun li kulli* (7) *hümezetin*
lumezetin [104/1] ya‘nī vāy ol kişi üze kim kişide kiçin angar bolmayın yawuz
 (8) sözlese bu ol kişi kılğay kim tawar tirgey yime anı sanayu turğay ya‘nī
 Velīd (9) önginler yime mundağ kiçin tamu sözleri aydı kınları birle

- 470 vāy
 veyl tamuğı
 471 ap uyını
 472 ‘ayb kılğanka
 473 fūsūs maşhara yobı
 474 tirdi
 475 tawar
 476 yime sadı
 477 sağnur
 478 hemīşe mengü mengülük
 479 haķķā kim
 480 kemişilgey
 481 uşatğan * otğa
 * yinçgen
 482 ni
 483 ni turur tamuğ
 484 tamdurulmuş
 485 yalıngnı yoķalar
 486 ol ot
 487 uzatmış yitiz uzun turgükler *
 * öreler

el-fil süresining sözi

(10) bu el-fil süresi Mekkelig turur haberde kelmiş turur kim *men kara'e süretu'l-fil* [344b] *afehu Allāhu eyyāme hayātihi fi'd-dunya mine'l-kazfi ve'l-meshi*⁴⁸⁸ yalavaç şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem (2) yarlıkamış turur kim kim erse el-fil süresini okısa Tangrı 'azze ve celle angar 'āfiyet saknuqluk (3) birgey tiriglikli barınça bu ajunda kamuğ türlüğ kındın (4) bu el-fil süresi biş āyet turur yigirmi üç kelime turur tokson yiti harf turur

süretu'l-fil hams^u āyatin

(6) başladım ol idi atı birle kim Ka'beni 'aziz kıldı⁴⁸⁹ soyurkağan kim yazukluğlarını öz rahmeti birle umançlıg tutar⁴⁹⁰ soyurkağan kim anıng düşmenlerini helāk kılur⁴⁹¹

¹ (7) körmedüñ mü sen neteg kıldı iding⁴⁹² fil eyeleri birle⁴⁹³ fil

² (8) kılmadı mu keydlerini⁴⁹⁴ zāyi⁴⁹⁵ kılmağ içinde

³ takı ıdtı (9) anlar üze ögür ögür kuşlarını ögür ögür

⁴ atar erdiler anlarını taşlar birle basrulmuş bişmiş balçıkındın

⁵ [345a] takı kıldı anlarını yinmiş ekin⁴⁹⁶ mengizlig

el-fil süresining tercümesi bu turur

(2) bu el-fil süresi Mekke de inmiş turur Ebrehe bin eṣ-Şabbāh şânında künyeti bū Yeksūm erdi bu (3) Ebrehe Habeş meliki ilindin erdi yingen birle kelmiş erdi Ka'beni bozmağ üçün bu söz andağ (4) erdi kim telim yıllar bar erdi kim Yemen ilini Habeş meliki tutar erdi öz kişilerinde biregünü (5) Yemen ili tapa ıdmış erdi Ebreheni yime Yemen ili tapa ıdmış erdi işligke bu Ebrehe ol (6) begni öldürdi yime Yemen ilini özi tuttı Habeş meliki sü tarttı Ebrehe uğradı takı ant içti kim Yemen ili (7) toprakını yime başgay men Ebrehe kanını tökgey men Ebrehe bu sözni eşitti erse yalavaç çıkardı (8) telim belâlar birle Habeş meliki tapa ıdtı aydı eşittim kim melik mening üçün birü keltür men

⁴⁸⁸ “Kim fil suresini okursa Allah onu dünya hayatı boyunca düşmandan ve değişmesinden korur.”

⁴⁸⁹ başladım Tangrı atı birle

⁴⁹⁰ üküş rahmetlig

⁴⁹¹ rahmeti lâzım

⁴⁹² iding āy Muḥammed

⁴⁹³ pil kişileri birle

⁴⁹⁴ allarını yaman sakınanlarını

⁴⁹⁵ azgunluk yolsuzluk

⁴⁹⁶ yapurğak*

* yaprak

anın (9) kulu turur men iki kul uruştilar biri yok boldı bu iş için kelmegü ke-
rek apang melik ant (10) içmiş bolsa kim mening kanım tökgey yime Yemen
ili toprakını basğay antınka bir sarınça (11) ıdtım kanını töksün yime bir kap
tolu Yemen ili toprakını ıdtım melik anı basun kim antı (12) tüşgey bu yala-
vaç Habeş meliki tapa tegdi Ebrehening yumuşını tegürdi Habeş meliki bu
sözni [345b] eşitti erse köngli hoş boldı Yemen ilini anga açındı Ebrehe aning
sewünçinde kim melik (2) andın hoşnüd boldı Yemen ilinde tigma bir kintte
bir kilise itti Şan‘ân kintinde bir kilise itti (3) andağ kim ajun içinde mundağ
yok erdi altun kümüş birle anı qaldurdı körklüg bezedi yana kişi (4) ıdtı kişi-
lerke ajunda aydı Habeş melikining bir kilisesi bar turur kim ajunda andağ
öngin yok (5) ol Ka‘be kim anda turur siler ança körklüg ermes kişiler bardılar
kim anı kördi erse körmekdin toymadı (6) bu Ebrehe yalavaç çıkardı ol kişiler
tapa ıdtı kim ol tavafını kim Ka‘beğa kılar siler munda (7) kelingler kiliseğa
kılinglar bu Ka‘bedin körklügrek turur ni‘met munda telim bağlar arasında
(8) turur bu yalavaç keldi erse Mekke kişileri bu yalavaç birle tutuştilar yime
kaçtilar Yemen tapa bardılar (9) bir er bar erdi Mekke Züheyr bin Bedr atlıg
ant içti kim Yemen ilınka bargay men yime anların kiliselerinde (10) sigey
men tip bardı Yemen ilınka kiliseğa kirdi aydı kaç kün bu kilisede Tangrıka
tapayın (11) kiliseğa kirdi tünle boldı erse Züheyr qoptı yime telim sidi tamları
mihrābları (12) sitükdin arıgsız kıldı tağı kaçtı yana Mekkeke keldi yarındası
kün kişiler kirdiler (13) andağ kördiler erse Ebreheğa ukturdılar aydılar Mek-
kedin bir er keldi bizing kilisede mundağ [346a] iş kıldı Ebrehe ant içti kim
men Ka‘beni yir birle tüz kılgay men tip yalavaç ıdtı Habeş (2) meliki tapa
aydı men Ka‘beni bozar men amarı ayurlar Habeş meliki özi keldi amarı ayur-
lar tokkuz (3) yengen ıdtı Ebrehe bir sü çıkardı Yemen ilindin sansız Habeş
meliki yime telim sü (4) ıdtı bu telim sü birle keldi Mekke kapuğinga tüşti
Mekkeliglerning ne kim yılkıları (5) bar erse kamuğını yağmaladılar ⁴⁹⁷ Mek-
ke uluğı ‘Abdu’l-Muṭṭalib erdi aning iki yüz tiwesini (6) iletmiş erdiler Ebrehe
qatınga keldi ol kün Ebreheni körmedi Ebrehe kişi ıdtı Mekkeke (7) kim
bağınglar Mekkeligler tutuşurlar mu yalavaç bardı yana yandı kim Mekkelig-
ler ayurlar biz üşmes mız (8) sen bilür sen Ka‘be birle biz tağka ağğay mız
Ebrehe ne kim gerek erse kılsun Ebrehe yime aydı (9) manga silerning birle iş
yok men Ka‘beni bozar men yime yanar men kıdın ‘Abdu’l-Muṭṭalibğa (10)
yol birdi anı kördi taḥtdın indi ‘Abdu’l-Muṭṭalib birle yir üze olturdılar ‘Ab-
du’l-Muṭṭalib (11) –ning sözini eşitti ança hoş keldi kim könglinde aydı apang
‘Abdu’l-Muṭṭalib Ka‘beni mindin (12) qolsa angar bağışlağay men kıdın aydı
hāceting bar mu tilegil ‘Abdu’l-Muṭṭalib aydı sening (13) süng mening iki
yüz tiwemni ilettiler fermānlağıl manga birsünler Ebrehe aydı nelük mindin
[346b] Ka‘beni qolmadıng Ka‘be uluğrak turur aydı men tiwe ıd[...] idisi er-

⁴⁹⁷ gāret

mes men (2) Ka'bening idisi küçlüg turur küdezgey Ebrehe 'Abdu'l-Muṭṭalib tiwesini birdi 'Abdu'l-Muṭṭalib (3) keldi Mekkeliglerke aydı tağka ağınglar yumkı tağka ağdılar Ka'be içinde kişi (4) kalmadı Ebrehe buyurdı Ka'beni Mekkeni kamuğ biringler yengenni utru keltürür erdiler sü yengen (5) sünginge kelür erdiler ürüng yengen erdi Maḥmūd atlıg Habeş meliki ıdmış erdi kaçan ḥarāmka (6) tegdiler erse yengen elig adağ ḥarām içinge kigürmedi niçe kim urdılar erse kirü kitti süler (7) atlıglar ḥarām kapuğinga bardılar bir kişi südin ḥarāmka kirümedi Tangrı 'azze ve celle kuşlar ıdı (8) karluğaç teg tengiz kuğuğinga bardılar tigme biri bir kes ⁴⁹⁸ balık ⁴⁹⁹ aldılar bir kes ağızlarında bir kes (9) adağlarında kökke ağdılar ançağa tegi kim balık taş boldı yana keldiler sü üze turdılar tigme (10) bir erke bir taş attılar taş başlarınga tegip adağlarının çıktı ol taşdın tenleri baş boldı (11) kiçir erdiler (?) tenleri kuruğ boldı tüştiler kamuğı öldiler yengenler yılkılar ne kim anlar birle (12) bar erdi kamuğı yok boldılar nirseleri ni'metleri kaldı tap Mekkeligler tağ üze erdiler ün eşitmesler (13) erdi 'Abdu'l-Muṭṭalib aydı imdiķa tegi südin kelür erdi imdi kelmes bir er bar erdi Mes'üd bin [347a] Bişr atlıg Tā'īf uluğı erdi 'Abdu'l-Muṭṭalib anga aydı kel baralım körelim ne bolmış turur kaçan (2) ol yirke tegdiler erse 'Abdu'l-Muṭṭalib aydı munda kim sü bar erdi imdi kuşlar körer men (3) kim mundağ kuşlar körmişim yok südin yime ün kelmes andağuk korkunç birle keldiler (4) kördiler cümle barçası ölmüş erdiler bir kişi tirig kalmamış erdi tüşmiş erdiler (5) tenlerinden iring akar erdi 'Abdu'l-Muṭṭalib ol Mes'üd birle kitmānlar buldılar aldılar iki (6) kuğuğ kazdılar tigme kuğuğnı tolu kıldılar altun kümiş göherlerdin yime kuğuğlar başın (7) örttiler kiçin bardılar Mekkeliglerke ukturdılar keldiler ni'metlerin talumların (8) gāretlediler Mekkeliglerning baylıkları 'Abdu'l-Muṭṭalib Kureyş baylıkları ni'metleri (9) Habeşlerden erdi amarı ayurlar Habeş meliki yime anda erdi Esved bin Ma'sūd atlıg anda yok (10) boldı amarı ayurlar yengenler telim erdi amarı ayurlar yengen bir erdi tep kaç kün keçti erse (11) Mekkeligler imgediler ol ölügler yıdığının Tangrı 'azze ve celle bir bulıtnı ıdı (12) yağmur keldi ança kim ölüglerni kötürdi tengizka ilette Mekkeligler kutuldılar ol ödde kim (13) Ebrehe sü birle yok boldı bir arkış ol kilise katında tüşmiş erdi kış erdi yawlağ tamluğ [347b] erdi kilise kapuğında ot kılmış erdiler tünle yattılar kiliseke ot tüştü (2) köydi nirse kalmadı Tangrı yarlığı birle bu turur aşḥābu'l-fil keçmiş kim yād kıldımız (3)

el-īlāf sūresining sözi

el-īlāf sūresi Mekkelig turur dört (4) āyet turur 'Irāklıg Şāmlıglarda biş āyet turur Ḥicāzliglerde söz bir āyetinde turur (5) *aṭ'amehum min cūn* [106/4] āyet turur Ḥicāzliglerde ḥaberde kelmiş turur kim *men ḡara'e* (6) *sūreti'l-īlāfi u'ti-*

⁴⁹⁸ päre

⁴⁹⁹ balçık

*ye mine'l-ecri 'aşera hasenātin bi'adedi men bi'l-ka'beti ve'atefeka bihā*⁵⁰⁰
 (7) yalavaç şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yarlıkamış turur kim kim erse el-īlāf
 süresini okısa (8) birilgey anga muyandın on edgölük ol kişiler sanınça kim
 Ka'be tegresinde tezgindiler (9) yime anlar sanınça kim anıng içinde kirdiler
 sakındılar bu el-īlāf süresi (10) biş āyet turur yigirmi üç kelime turur tokson
 yiti harf turur

sūretu Ǧureyş erba'a āyātın

(12) başladım ol idi atı birle kim Ǧureyşning könglini edgölük birle ısıttı ⁵⁰¹
 bağırsak kim anlarğa açlıqda aş birdürdi ⁵⁰² soyurğağan kim anlarını qorğunç-
 dın imīn kıldı ⁵⁰³

¹ [348a] Ǧureyşning öğrenmeki üçün ⁵⁰⁴ öğrenmekleri üçün

² köçmekinge ⁵⁰⁵ kışning takı yayning

³ (2) kulluk kılsunlar⁵⁰⁶ bu iwning idisinge bu iw

⁴ ol kim yitürdi ⁵⁰⁷ anlarğa (3) açlıqdın takı imīn kıldı anlarını ⁵⁰⁸ qorğunçdın
 (4)

bu el-īlāf süresi Mekke de inmiş turur

Ǧureyş şānında tigme kış yay anlardın bir (5) arkış Şām yolında barur erdi
 anıng üçün kim anların tırgıllıkları Şāmlıgdın erdi (6) Mekke de tarıg ekmes
 erdiler Ǧureyş şavlıg erdi ajunda gencde birü Ǧureyşni bu at üze köplik (7)
 üçün ayurlar *tekarreşe'l-ḳavme izā icteme 'ū*⁵⁰⁹ ya'nī kaydasa kim telim kişiler
 bolsalar (8) yime tirişseler Ǧureyşlig ayurlar yime ayurlar kim bir tınlıg bar
 tengizde öngin tınlıglarını kamuğını (9) urur öngünler anı urumaslar angar Ǧu-
 reyş ayurlar bu sözde bir şi'r aymışlar (10)

Şi'r

ve ǧureyş elletī teskunı el-bahre bihā summiyet ǧureyşu ǧureyşen

⁵⁰⁰ “Kim İlahi suresini okursa Kâbe'yi tavaf eden ve orada itikâf edenlerin sayısının on katı sevap verilir.”

⁵⁰¹ başladım Tangrı atı birle

⁵⁰² üküş rahmetlig

⁵⁰³ rahmeti lâzım

⁵⁰⁴ Ǧureyşning yaraşıklıķı * üçün

* köngülleri işligi

⁵⁰⁵ sefer kılmakınga

⁵⁰⁶ tapunsunlar

⁵⁰⁷ aş birdi

⁵⁰⁸ yime kütğardı

⁵⁰⁹ “Toplandıkları zaman kavme bağlandılar.”

[348b]

yā kulle'l 'uṣ ve semīn lā tetruk fihā [...] cenāheyn riyṣen
hakezā fi'l-bilād hay kureyṣ ye'kulūne elbilāde eklen keṣṣen
*ve lehum ahiri'z-zamān nebiyyun yekburu el-ḳatlu fihim ve'l-ḥamuṣā*⁵¹⁰

eraeyte sūresining sözi

bu eraeyte sūresi Mekkelig turur yime yiti āyet turur (5) 'Irāqlıqlarda altı āyet turur Hicāzliglerde Şāmlıqlarda söz bir āyetle turur *ellezīne hum yurāūn* [107/6] (6) āyet turur 'Irāqlıqlarda haberde kelmiş turur kim *men ḳara'e sūrete erāeyte ḡafera Allāhu lehu* (7) *inne kāne lizzekāti mūdiyyen*⁵¹¹ yalavaṣ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem yarlıḳamış turur kim kim erse (8) eraeyte sūresini okısa Tangrı 'azze ve celle anga yarlıḳaḡay eger bolsa zekat muyanlıḳnı yitiz birgen (9) bu eraeyte sūresi yiti āyet turur yigirmi biş kelime turur yüz on ḡarf turur

sūretu'l-mā'ūn seb'a āyātın

(11) başladım ol idi atı birle kim münāfıḳlarını kāfirlerdin aḡırdı ⁵¹² baḡır-saḳ kim kāfirlerini müsülmanlardın aḡırdı ⁵¹³ soyurḳaḡan kim mü'minlerini imānsızlardın öḡürdi ⁵¹⁴ **[349a]**

- 1 kördüng mü anı kim yaḡanḳa nisbet ḳılır dīnni ⁵¹⁵
- 2 ol ol kişi turur kim (2) iriglik birle iter ⁵¹⁶ yetīmni ⁵¹⁷
- 3 taḳı yöndürmes ⁵¹⁸ dervīşning ṭā'amı üze ⁵¹⁹
- 4 (3) bīḳārelik ⁵²⁰ ol namāz ḳılğanlarḳa

⁵¹⁰ Denizde oturan kureyş, Böyle kureyş kureyş olarak isimlendirildi
 Ey güve ve şişmanlar, Orada tüy kanadı bırakmayın
 Böyle Kureyş bölgesinde ülkede ülkeyi soyarak yiyorlar
 Onların ahir zamanda peygamberi vardır ve içlerinde savaş ve bozgunculuk büyü.

⁵¹¹ "Kim eraeyte suresini okursa zekāti vermek şartıyla Allah onu affeder."

⁵¹² başladım Tangrı atı birle

⁵¹³ üküş rahmetlig

⁵¹⁴ rahmeti lāzım

⁵¹⁵ saḳış yanut kūnini

⁵¹⁶ sarsıtur

⁵¹⁷ öḡsüzni

⁵¹⁸ yime ḡarīṣ* ḳılmas

* ḡarīz

⁵¹⁹ aṣ birmekke ḳıḡaylar üze

⁵²⁰ vāy

⁵ anlar kim anlar öz namâzlarından (4) gâfiller turur ⁵²¹

⁶ anlar kim anlar riyâ kıllurlar ⁵²²

⁷ takı yıgarlar ⁵²³ (5) zekatı ⁵²⁴

bu eraeyte sûresi Mekke de inmiş turur

(6) Velîd bin el-Muğîre sözi içinde oğulları yime kumuğ (7) kün yawuzluk kıllur erdiler yalavaç birle anı imgetür erdiler Ebû Tâlib tirig erken Ebû Tâlib (8) –ka ayur erdiler elig bu Muhammeddin kışğa kılgıl biz yime mundağ kıllım sanga kul (9) bolalım yalavaç ‘aleyhi’s -selâm aning cevri küç zahmetindin Mekkeni koşur erdi Tangrı ‘azze ve celle [349b] bu sözni idti *eraeytellezî yukezzibu bi’d-dîn* [107/1] ya’nî körmes mü sen anlarını kim (2) yalğan tutarlar uluğ künni ol ol kişi turur kim uçuzlar ögsüzni yigü birmes çığayka (3) yana iki yüzlüglar sözini aydı kim *fe veylun li’l-muşallîn* [107/4] ya’nî kın ol kişi üze turur kim (4) namâzda ergülük ⁵²⁵ kıllur kişi yüzi üçün yime kolsa kim öz edgölükini kişilerdin tapsa (5)

el-kevşer sûresining sözi

el-kevşer sûresi Mekkelig turur haberde kelmiş turur kim (6) *men kara’e sûrete’l-kevşer saķāhu Allāhu min enhāri’l-cenneti ve u’ṭiye mine’l-ecri ‘aşera ḥasenātın* (7) *bi’adedi kulli kurbānun karrebehu el-‘ibādu fi yevmi ‘idin ev yakrabūne min ehli’l-kitābi ve’l-muşrikīne* ⁵²⁶ (8) yalavaç şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yarlıkamış turur kim kim erse el-kevşer sûresini okısa Tangrı ‘azze ve celle (9) içürgey angar uçmak arıklarından yime birilgey uçmağdın on edgölük tıgme bir kurbān sanınça kim (10) bayram küninde boğuzlarlar azu cuhūdlar tersālar boğuzlarlar bu el-kevşer sûresi (11) üç āyet turur on kelime turur kırk iki harf turur

sûretu’l-kevşer şelāşe āyātın

[350a] başladım ol idî atı birle kim Muhammedka telim nime açındı ⁵²⁷ bağırsak kim namâz kurbān kıllmak fermānladı ⁵²⁸ soyurkağan kim aning düşmennî helāk kıldı ⁵²⁹

⁵²¹ habersiz köngül kitermişler tururlar

⁵²² kişiler körüngüsü üçün iterler

⁵²³ yime yıgarlar kişilerdin

⁵²⁴ zekatı kolutğunu

⁵²⁵ körüngülük

⁵²⁶ “Kim Kevser suresini okursa Allah ona cennetten bir ırmak verir ve bayram günü Allah’a yaklaşan ve ehl-i kitaptan ve müşriklerden yaklaşanların sayısınca on katı sevap verilir.”

⁵²⁷ başladım Tangrı atı birle

⁵²⁸ üküş rahmetlig

⁵²⁹ rahmeti lâzım

- 1 (2) ḥaḳīḳat üze biz birdük sanga ⁵³⁰ uçmaḳ ḥavzını ⁵³¹
 2 namāz kılḡıl ⁵³² idingke ⁵³³ (3) taḳı tiwelerni boḡuzlaḡıl ⁵³⁴
 3 ḥaḳīḳat üze yigrenening ⁵³⁵ ol eksük turur ⁵³⁶ (4)

bu el-kevşer süresi Mekkelig turur

bu süre ol vaḳtta indi kim (5) taḡuḡıl ar yalavaḡ üze eliḡ uzatmış erdiler Ebū Ṭālibde kiḡin bir kūn mezzitde namāz (6) kılur erdi bireḡü keldi bir ying top-
 raḡ yalavaḡning başı üze ḳoydı yalavaḡning saḡı (7) telim erdi toprak boldı
 yalavaḡ iwke yandı kızlarda bireḡü yalavaḡning başını (8) yuyu birdi ol kız
 yıḡlar erdi yalavaḡ aydı yā ⁵³⁷ kızım yıḡlama mundaḡ imgekler (9) manga
 atam ḳadaşı Ebū Ṭālib ölmekindin tegdi yalavaḡ ‘aleyhi’s -selām Tangrıdın
 ḳolur erdi kim (10) destūr birḡil taḡuḡıl ar birle uruşmaḡḳa destūr [...] anḡa
 kim Tangrı ‘azze ve celle [...] ⁵³⁸

[351b] Ḥabeş tapa barıḡlar bu keḡmiş yime ayılmış turur

en-naşr süresining sözi

(2) en-naşr süresi süresi Mekkelig turur ḡaberde kelmiş turur kim *men ḳara’e
 sürete’n- (3) naşri feke’ennemā kāne mimmen şehide Muḡammeden yevme
 fethi Mekke* ⁵³⁹ yalavaḡ şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yarlıḡamış turur kim (4)
 kim erse en-naşr süresini okısa andaḡ bolḡay kim yalavaḡ birle Mekke açlur
 kūn bile bolmış teg (5) en-naşr süresi üç āyet turur on toḡuz kelime turur
 yitmiş sekiz ḡarf turur

süretu’n-naşr selāse āyātin

(6) başladım ol idi atı birle kim yalavaḡḳa naşr açındı ⁵⁴⁰ baḡırsaḡ kim Mekke-

⁵³⁰ birdimiz sanga āy Muḡammed

⁵³¹ Kevşer yolını ol ajunda

⁵³² namāz oḡuḡul

⁵³³ Tangrınga

⁵³⁴ yime ḡurbān kılḡıl

⁵³⁵ sening düşmening

⁵³⁶ ya’nī süḡsüz * turur

* <sü>ng siz

⁵³⁷ āy

⁵³⁸ 350b ve 351a varakları eksik.

⁵³⁹ “Kim Naşr suresini okursa Feth-i Mekke gününde Hz. Muhammed’i sav görenlerle beraber olur.”

⁵⁴⁰ başladım ol idi atı birle

ni angar aç a birdi ⁵⁴¹ soyurkağan kim ümmetining şefti⁵⁴² kıldı ⁵⁴³

¹ (7) ol vaqtın kim ⁵⁴³ keldi Tangrının yārısı taķı açmaq ⁵⁴⁴

² taķı kördüng kişilerni (8) kirürler Tangrının dīninge ögür ögür⁵⁴⁵

³ tesbīh kılğıl ⁵⁴⁶ [352a] idingning ögmeki birle iding taķı yarlıķayu tilegil kim ⁵⁴⁷ haķīķat üze ol erdi⁵⁴⁸ tevbe qabūl kılğan ⁵⁴⁹ (2)

bu en-naşr sūresi Mekke de inmiş turur

ol vaqıtta kim yalavaç ‘aleyhi’s -selām (3) Mekke tapa barmış erdi haccū’l-vi-dā’ kılmiş erdi yalavaç bu haccū çıķtı erse qabīleler tapa (4) kişi idti kamuğı haccū keldiler yalavaç Medīnedin harām tuttı telim tiweler iletti qurbān (5) boğuzlamak üçün ‘Alīni Necrān tapa idmiş erdi muyanlık almak üçün yalavaç ‘aleyhi’s-selām kişi idti (6) ‘Alī raziya’llāhu ‘anhu andın haccū harām tuttı keldi ol ilde ança köp kişiler tiriştiler (7) kim hergiz kişi munça körmüş yok erdi andağ bu sūre ol kün indi yalavaç şalla’llāhu ‘aleyhi (8) ve sellem bir hutbe okıdı yavlaķ körklüg yime bu sūreni okıdı aydı Tangrı ‘azze ve celle (9) bu fetħni manga açındı ya’nī Mekke fetħini öngin fütühlar birle kamuğ müsülmānlar pezīrlədiler (10) aydı Tangrı yarlıķar mening busutum keldi erse müsülmānlar köp boldılar ajunda (11) nomung yağıldı imdi silerni Tangrıķa ısparladım adın mini munda körmegey (12) siler bu sözni aydı erse haķķ arasında yiglamak sınçtamaķ ķoptı [352b]

tebbet sūresining sözi

tebbet sūresi Mekkelig turur haberde kelmiş turur kim (2) *men kara’e sūrete tebbet ercū en lā yecme’a Allāhu beynenu ve beyne Ebū Lehebin fī dārin vāhīdin*⁵⁵⁰ (3) yalavaç şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yarlıķamış turur kim kim erse tebbet sūresini okısa umınç (4) anı tutar men kim Tangrı ‘azze ve celle anı Ebū Leheb birle bir tamuda tirmegey ya’nī tamuğķa kivürmegey (5) bu tebbet sūresi biş āyet turur yigirmi üç kelime turur sekson harf turur

⁵⁴¹ üküş rahmetlig

⁵⁴² rahmeti lāzım

⁵⁴³ kaçan kim

⁵⁴⁴ yime Mekke açmaķı

⁵⁴⁵ gürūh gürūh

⁵⁴⁶ arığlağıl namāz kılğıl

⁵⁴⁷ qolğul kim

⁵⁴⁸ erür

⁵⁴⁹ pezīrlağan

⁵⁵⁰ “Tebbet suresini okuyanın onun ve Ebu Leheb’in ehlini Allah’tan bir evde toplamamasını rica ederim.”

sūretu't-tebbet ḥams^ü āyātın ve hiye Mekkiyetin

(7) başladım ol idi atı birle kim yalavaçnı ağırladı ⁵⁵¹ bağırsak kim anıng könglin küdezdi ⁵⁵² soyurkağan kim anıng düşmenin helāk ⁵⁵³ kıldı ⁵⁵⁴

¹ (8) yokaldı ⁵⁵⁵ Ebū Lehebnüing ikki eligi Ebū Leheb taķı yokaldı

² niyābet ⁵⁵⁶ kılmadı andın mālı ⁵⁵⁷ (9) taķı ol kim qazgandı ⁵⁵⁸

³ köygey terk kirip otķa kim yalınglangan turur

⁴ taķı tişisi [353a] otunnung kötürgeni

⁵ boynında bar turur urķan yip urķanlardın bükürölmiş (2)

bu tebbet süresi Mekke de inmiş turur

Ebū Lehebning yime anıng qancavīsining (3) işlerinde ol vaķtta kim Tangrı 'azze ve celle yarlıkāmış erdi yalavaçķa (4) ve *enzir* 'aşireteke'l-aķrabīn [26/214] bu āyet keldi erse yalavaç 'aleyhi's -selām (5) yarlıkadı tağ başınga bardılar ün birdiler yā Mekkeligler kamuğı eşittiler tiriştiler (6) yalavaç aydı yā kişiler mini bilür mü siz aydılar keđ bilür miz aydı ne birle (7) bilür siz aydılar könilikde emānet küdezmekde vahydın burun Muḥammedü'l-Emīn (8) atamış erdiler yalavaç aydı mini hīç yawuz işde yalğan sözde körmişingiz bar mu (9) aydılar yok aydı imdi bilingler kim men Tangrıning yalavaçı turur men manga āyet keldi kim (10) ve *enzir* 'aşireteke'l-aķrabīn [26/214] ya'nī қадаşларınғы менің дінімқа (11) оқигіл қадаşларым силер сиз айыңлар *lā ilā-he illa 'llāh* andın burun kim (12) kişi cevāb birse Ebū Leheb qopa keldi aydı yā Muḥammed bizni bu iş üçün mü okıdıng ⁵⁵⁹ [353b] ağızındın yar yalavaç yüzinge saldı aydı tüfv sening yüzüing bu kün sening nomung üze (2) bolsun Ebū Leheb sening dīningdin bizer turur yalavaç ol sözdin қаdғuluғ boldı (3) kişiler tarıldılar Cebrīl 'aleyhi's-selām keldi bu sözni keltürdi kim tüfv Ebū Leheb üze (4) bolsun yime anıng ni'metleri üze bolsun angar öz ni'metleri asıǵ ermes ol barçası ot turur (5) köyürgen uluğ künde Ebū Lehebning bir qancavīsı bar erdi yalavaçnı düşmen tutar erdi tang (6) atmasdın burun qopar erdi yirindin tiken keltürür erdi mezgit yolında tarır erdi Tangrı (7) 'azze ve celle yarlıkadı kim *vemraetuhu ḥammālete'l-ḥaṭab* [111/4] ol yime tamuda bolğay

⁵⁵¹ başladım Tangrı atı birle

⁵⁵² üküş rahmetlig

⁵⁵³ yok

⁵⁵⁴ rahmeti lāzım

⁵⁵⁵ kurudı

⁵⁵⁶ fā'ide asıǵ

⁵⁵⁷ anga anıng tawarı

⁵⁵⁸ kazandı

⁵⁵⁹ ündeding

turur tamuda bir (8) tağ bar Veyl atlıg ol kancavī uçasınga ot yükler bir ot yip birle bağlıg ol yip (9) boynında ilnür Veyl tağınga ağar ol otnı yüklep tirmer kaçan tağ başınga tegse yana tağdın (10) tüşer ol ot yüki bir ança altın⁵⁶⁰ bolur bir ança üstün bolur mundağ mengü köye turğay (11) yalavaç ‘aleyhi’s-selām kayu vaqıtta kim dīnini açuq kılsa erdi Ebū Leheb ayur erdi kişilerke (12) anıng sözini eşitmengler kim ol telū turur yalavaç ‘Alīka aydı bir konukluk itgil ‘Alī (13) bir konukluk kıldı qırı su (?) keldi bir ança itmekdin barçasınga yitürdi yalavaç ‘aleyhi’s-selām [354a] yime Mekkeliglerini [...] okıdı telim halk tiriştiler yigü üze erdi kamuğı yidiler (2) yigüdin hıç eksümedi yime kıldın fārıdılar erse Ebū Leheb aydı bilür mü siz қадаşım oğlu (3) bu konukluqnı nelük itti anıng üçün kim öz yılwinçilikini bizke körgüzse yalavaç ol (4) kün nirse aymadı yarındası kün yana kamuğını ündedi Ebū Lehebni ündemedi aydı (5) bilingler kim қадаşlarım siler siz andağ kim Tangrı yarlıkar öz yarlıgında (6) *ve enzir ‘aşirateke’l- akrabān* [26/214] kirtiningler apang kirtinsengiz mini köni ayğan (7) tutunglar men silerni öz halıfetim kılayın Tangrı ‘azze ve celle manga vaqt urmış turur kim (8) sening dīningni kıyāmetka tegi tutğay men Ebū Leheb aydı sen aydıng biz eşittimiz imdi (9) iwmegil biz yime kengeşelim kıptılar bardılar ol söz turur kim yalavaç yarlıkadı (9) *zūviyet lī el’arzu fe’uriyту meşārikehā ve meğaribehā littahdis*⁵⁶¹

sūretu’l-ihlāş sözi

(10) el-ihlāş sūresi sūresi Mekkelig turur bir ança Medīneliğ turur tört āyet turur ‘Irāqlıglarda (11) Medīneliğlarda biş āyet turur Mekkeliglerde Şāmlıglarda söz bir āyetinde turur *lem yelid* [112/3] āyet turur (12) Şāmlıglarda Mekkeliglerde haberde kelmiş turur kim *men kara’e sūretu’l-ihlāş [354b] fekenma kara’e sūlūsü’l-kur’āni mine’l-ecri ‘aşera hasenātin bi’adedi men āmene bi’llāhi ve melāiketihī* (2) *ve kutubihī ve rusūlihī ve’l-yevmi’l-āhiri misle ecti mieti şehīdin ve bi’adedi* (3) *men eşrak bi’llāhi ve āmene bihi*⁵⁶² yalavaç şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem yarlıkāmış turur kim (4) kim erse ihlāş sūresini okısa andağ bolğay kim Qur’āndın üç ülüşindin (5) birini okımış teg yime birilgey angar muyandın on edğülük kirtinmiş kişiler (6) sanınça Tangrı ‘azze ve celleka yime firışteleringe taqı kitāblarınğa yalavaçlarınğa uluğ künke (7) yüz şehīdning muyanı teg bolğay yime bütka tapğanlar sanınça taqı Tangrı ‘azze ve celleni (8) bir tigenler sanınça ihlāş sūresi tört āyet turur on biş kelime turur kırk yiti harf turur

⁵⁶⁰ astın

⁵⁶¹ “Bana yeryüzü verildi ve doğusu ve batısı gösterildi.”

⁵⁶² “İhlas suresini okuyan Kur’an’ın üçte birini okumuş gibidir ve Allah’a, meleklerine, peygamberlerine ve ahiret gününe inanlar sayısınca on katı sevabı ve yüz şehit verilir ve Allah’a şirk koşanlar ve ona inananlar sayısınca on katı sevap verilir.”

sūretu'l-ihlāş erba'a āyātın

(10) başladım ol idi atı birle kim andın adın uluğ idi yok⁵⁶³ bağırsak kim angar
oğul kız hiç kişi yok⁵⁶⁴ soyurkağan kim angar teng tuş ortak yok⁵⁶⁵

- 1 [355a] aytgıl ol⁵⁶⁶ idi⁵⁶⁷ bir turur
- 2 ol idi kim uğranılmış turur⁵⁶⁸
- 3 toğurmadı⁵⁶⁹ (2) taķı toğurulmadı⁵⁷⁰
- 4 taķı bolmadı⁵⁷¹ anga teng⁵⁷² bir⁵⁷³ (3)

bu ihlāş sūresi Mekkelig turur

ol vaķtta indi kim Medīne cuhūdları (4) Fedek Kureyza Vādū'l-Kurī ḥiṣār-
larındın çıktılar Mekkeligler tanğuçılar birle (5) Mekkeke keldiler yalavaç
'aleyhi's -selāmdın meseleler sordılar⁵⁷⁴ meselelerdin biri bu (6) erdi kim ay-
dılar aygıl Tangrıng neteg turur Cebrīl keldi bu sūreni keltürdi (7) yime aydı
kim aygıl yā Muḥammed mening Tangrıng bir turur angar ortak yok iş yok
ewlig (8) 'ayāl yok vezīr nezīr yok қоş⁵⁷⁵ yok ne kim bizni қоş yarattı ol bir
turur erklig ne kim қoldı (9) ne kim қolsa қилur ne kim қıldı 'adl dād birle қıldı
şamed turur yigūke ḥāceti yok (10) içgūke ḥāceti yok kim ersedin toğmadı
yime kim erse andın toğmadı hiç kim erseke (11) mengzemes anıng teg nirse
⁵⁷⁶ yok Tangrıka mundın artuq şıfat қилu bilmesler ol özini mundağ aydı [355b]

el-felaķ sūresining sözi

bu el-felaķ sūresi Medīneliğ turur haberde (2) kelmiş turur kim *men қara'e*
sūrete'l-felaķi u'ṭiye mine'l-ecrin keennemā қara'e (3) *cemū'l-kutubilleti*
enzelehā Allāhu te'alā el-enbiyāe ve 'alā muḥammedin şal'llāhi 'aleyhi ve

⁵⁶³ başladım Tangrı atı birle

⁵⁶⁴ üküş rahmetlig

⁵⁶⁵ rahmeti lāzım

⁵⁶⁶ ya'nī aytgıl āy Muḥammed

⁵⁶⁷ Tangrı

⁵⁶⁸ mungsuz kim barça mungluğlarınıng sığınğusı turur

⁵⁶⁹ kim erse andın toğmadı

⁵⁷⁰ yime ol kim ersedin toğmadı

⁵⁷¹ yime yok taķı bolmağay

⁵⁷² teng tuş

⁵⁷³ hiç kim erse*

* kişi

⁵⁷⁴ ayttı <lar>

⁵⁷⁵ cüft

⁵⁷⁶ nime şeyy

*'aleyhim*⁵⁷⁷ (4) yalavaç şalla'llāhu 'aleyhi ve 's-sellem yarlıkamış turur kim kim erse el-felaḫ sūresini okısa (5) birilgey angar muyandın andağ qalı kim kamuğ bitigler kim Tangrı 'azze ve celle ıdımış turur (6) yalavaçlar tapa yime Muhammed tapa barçasını okımış teg bolğay el-felaḫ sūresi biş āyet turur (7) yigirmi üç kelime turur yitmiş biş ḫarf turur

sūretu'l-felaḫ ḫams^u āyātın ve hiye Mekkiyetin

(9) başladım ol ıdı atı birle kim andın adın uğan yok⁵⁷⁸ bağırsak kim andın adın iğtülegen⁵⁷⁹ yok⁵⁸⁰ soyurkağan kim andın adın yarlıkagağan yok⁵⁸¹

- 1 (10) aytgıl⁵⁸² sığınur men⁵⁸³ tang Tangrısinga⁵⁸⁴
- 2 ol nirsening yawuzluğındın kim⁵⁸⁵ yarattı⁵⁸⁶
- 3 [356a] taḫı karanku tūnnü<ng şe >rrindin⁵⁸⁷ karanku ol vaktın kim⁵⁸⁸ karanku kirdi⁵⁸⁹
- 4 taḫı tüfgürgenlerning⁵⁹⁰ şerrindin (2) tüfgürgenler tügünler içinde⁵⁹¹
- 5 taḫı ḫased kılğannıng⁵⁹² şerrindin (3) ol vaktın kim ḫased kıldı

⁵⁷⁷ “Kim Felak suresini okursa Allah’ın peygamberlere ve Hz. Muhammed’e indirdiği kitapların hepsini okumuş sevabı verilir.”

⁵⁷⁸ başladım Tangrı atı birle

⁵⁷⁹ asrağan

⁵⁸⁰ üküş rahmetlig

⁵⁸¹ rahmeti lâzım

⁵⁸² aygıl ya'nī aygıl āy Muhammed

⁵⁸³ қоşulanur men

⁵⁸⁴ Tangrısinga

⁵⁸⁵ yamanlığındın şerrindin

⁵⁸⁶ törütti

⁵⁸⁷ yime tün karankuluḫı şerrindin

⁵⁸⁸ kaçan kim

⁵⁸⁹ boldı

⁵⁹⁰ yime ürgerler yılwinçiler

⁵⁹¹ yılwinçilik tügünleri içinde

⁵⁹² yime yaman saqınğan

EK 2: Tıpkıbasım Örnekleri [334b-340a]:

Extended Summary

Kutadgu Bilig is accepted as being the first known work of Turkish Islamic Literature. Even though Kutadgu Bilig is far from being an exemplary work of literary high art, it nevertheless carries much importance within the scope of the history and culture of the Turkish languages, joining the ranks with more pragmatic works such as Atebetu'l-Hakâyik, Divân-ı Hikmet, Nehcü'l-Ferâdis, Kısasu'l-Enbiyâ, Mi'racnâme, and Mukaddimetu'l-Edeb, all of which also appeal to the public at large. How the Turks perceived Islam can be understood through these works. Moreover, the fundamental source behind these works is the Holy Qur'an.

The first examples of Qur'anic translations, upon which drew directly from the Qur'an itself, as well as which hold a significant place within the history of the Turkish languages, were done in the Karakhanid language. In the literature, in addition to these works, there are other translations in also existence as well which have survived to the present day, including the Rylands and 'TIEM 73' manuscripts. The Hekimoğlu and Uzbekistan manuscripts, alongside the Anonymous Qur'an Commentary, are among important works penned in the Khwarezm language. Another important work written in the Khwarezm language is a translation of the Qur'an, manuscript number 293, which is housed in the city of Mashhad.

At the Âstan-i Quds-i Razavi Library in Iran, this particular manuscript (293), of which 358 of the 361 translated leaflets have been kept, comprises of a translation starting from the surah Sad of the Qur'an, as well as contains a translated commentary. It is understood, according to an overall calculation, that this translation was prepared in three volumes. The other two volumes have yet to be obtained as of present.

The article is continuation of paper that we had already published with Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya titled "Horezm Türkçesi ile Yapılan Kur'an Tercümelerinden Meşhed Nüshası Üzerine İlk Bilgiler-I" (TEKE: Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi April 4, 2015) and it considers the following subjects in detail: Copies of the Mashhad translation, sources of the copy, copy's relevance in relation to other translations, the copy's archaism, and moreover it's role in the history of Turkish languages. The copy, which was completed on March 14th, 1337 by the son of Sheikh Yûsuf al-Ebarriy, Muhammad, and is titled Seyyidi'l Hattat, is the through translation of the Holy Qur'an starting from the surah Sad. In this translation, there are two subjects attract a great deal of attention and which are not seen in former copies. In the first of these, the copy involves both word-by-word interlinear translation and includes tafsir stories about the surahs and verses there within. In the interlinear translations, there are more than one equivalent for many of the Arabic words, thus making this one of interesting features of the copy. Given this, these synonyms partly show dialect differences -one of which points to Eastern Turkish, and the other points to Oghuz Turkish. What is more, in the copy we see a lot of hapax examples. This copy was copied a mere three years after TIEM 73. A Karakhanid Turkish translation of the Qur'an is pivotal for Turkish language history.

The following conclusions have been reached in the article:

1. The Masshad Turkish Qur'an Translation is, thus, an original manuscript produced through translation. No direct link between this interlinear translation and other translations of the Qur'an done in Eastern Turkish was found.

Furthermore, no direct link between the Masshad manuscript and other translations of the Qur'an done in Eastern Turkish was identified either. The real reason behind why Masshad manuscript is a stunning example among of the first Turkish translations of the Qur'an is the fact that it both contains the translation of each line of the Qur'an beneath the original, as well as because it contains a commentary section as well. The Mashhad Manuscript is also original in that it provides more than one possible translation of each exclusively Arabic concept. The only known copy in which the work is directly linked to is the Persian transliteration is the Persian Taberî translation no. 87, which is registered in the Hagia Sophia Collection at the Suleymaniye Library.

2. The primary source of both the commentary as well as the story sections include two major works, namely the Câmiu'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân and the Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk, both by Muhammet bin Cerir et-Taberî. This translation by Sheikh Yûsuf al-Ebâriyy's son Muhammad, was edited into a semi-compilation drawing from a number of works.

The son of the uncle of the Prophet Muhammed Abdullah b. Abbas b. Abdulmuttalib, the famous Islamic scholars Ebu'l-Hattâb Katâde b. Dâime b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî and Ebu'l-Haccâc Mucâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî, as well as the commentary penned by the first glossator to comment on the Qur'an from beginning to end, Mukâtil b. Suleiman, alongside the works Kitâbu'l-Îrcâ and Kitâbu'l-Fiten by Hasan b. Muhammad b. Hanefiye and Ebu'l-Fidâ ibn Kesîr, are among the sources cited in the text. What is more, the fact that Abu Hurairah Abdurrahman b. Sahr's opere cicato ed-Devsî, Ahmed b. Hanbel's al-Musnad, as well as Kutub-i Sitte (which were adopted as main set of hadith books during the 14th century) may also have been used within the text, which is thought provoking. In addition, Ishak bin Ahmed al-Huzâ'î's name is moreover mentioned in the text as well. Another source of the text is Nizamu'l-Mulk's Siyasetnâme, or Siyeru'l-Mulûk, as it is also known. In one story that speaks of Anushirvan, it is said that one should consult the Siyeru'l-Mulûk in order to delve into the narrative.

3. It is obvious that the text displays characteristics from both late-period Karakhanid and early-period Khwarezm Turkish. The language characteristics of the text will be examined in greater detail with future studies.

